

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Bakalářská práce

Pavla Třísková

Ikonicita ve slovní zásobě znakových jazyků

Iconicity in Sign Language Lexicon

Praha 2017

Vedoucí práce: prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 31.12.2017

.....

Pavla Trísková

Anotace

Bakalářská práce popisuje pojetí ikonicity v sémiotice, lingvistice mluvených jazyků a lingvistice znakových jazyků. V teoretické části se věnuje teorii jazykového znaku, vzniku termínu „ikona“ a „ikonicitu“. Práce seznamuje s typy ikonicity a usouvztažňuje termín ikonicitu s termínem motivovanost, arbitrárnost a konvenčnost. Na závěr teoretické části práce představuje dělení ikonických znaků dle různých autorů. V praktické části je práce zaměřená na podobu ikonicity ve slovní zásobě různých znakových jazycích. Zkoumá, zda se ikonické znaky liší v různých jazycích a zda přebírají jiný či stejný aspekt reality.

Klíčová slova: ikonicitu, znakový jazyk, ikonicitu ve slovní zásobě, motivovanost znaků

Anotace v anglickém jazyce

The bachelor's thesis describes concepts of iconicity in semiotics, linguistics of spoken languages and linguistics of sign languages. The theoretical part is dedicated to the theory of linguistics sign, the origin of the term “icon” and “iconicity”. The thesis presents different types of iconicity and puts the term iconicity into context with terms motivation, arbitrariness and convention. In conclusion of the theoretical part, the thesis introduces different types of iconic signs according to different authors. The practical part of the thesis concentrates on the form of iconicity in the lexicons of different sign languages. The thesis researches if the iconic signs differs in different sign languages and if they use a different or similar aspect of reality.

Keywords: iconicity, sign language, iconicity in lexicon, motivation of signs

Poděkování

Chtěla bych poděkovat všem, kteří mi poskytli svou podporu a pomoc během psaní této bakalářské práce. Velký dík patří Mgr. Petře Čechové za její rady ohledně praktické části práce a Mgr. Kristýně Fučíkové za pomoc s formální úpravou a korekturami.

Na závěr bych chtěla poděkovat mojí vedoucí práce, prof. PhDr. Aleně Macurové, CSc., za její připomínky a vedení.

Obsah

Anotace	3
Anotace v anglickém jazyce.....	3
1. Úvod.....	7
2. Ikonicitu v rámci sémiotiky.....	8
2.2 Ferdinand de Saussure.....	8
2.3 Charles Sanders Peirce	10
2.4 C. K. Ogden a I. A. Richards	11
2.5 Charles Williams Morris	12
3. Dělení znaků dle Peirce.....	14
3.1 Icon - Ikona	14
3.2 Index.....	15
3.3 Symbol	15
4. K podstatě ikonicity a jejích typů.....	17
5. Ikonicitu v mluvených jazycích.....	20
5.1 Onomatopoeia.....	20
5.2 Obrazná ikonicitu v mluvených jazycích	20
6. Ikonicitu ve znakových jazycích	23
6.1 Posun od ikonicity směrem k arbitrárnosti.....	23
6.2 Historie vnímání ikonicity	25
6.2.1 Počátky lingvistiky znakových jazyků.....	26
6.2.2 Ikonicitu na okraji zájmu.....	26
7. Motivovanost/vizuální motivovanost.....	29
8. Konvenčnost a arbitrárnost ve znakových jazycích	32
9. Třídění ikonických znaků.....	37
9.1 Dělení dle úrovně přítomnosti ikonicity	37
9.1.1 Transparent signs (průhledné, transparentní znaky):	37

9.1.2	Translucent signs (průsvitné, translucidní znaky).....	37
9.1.3	Opaque signs (matné, arbitrární znaky)	38
9.1.4	Obscure signs (nejasné, obskurní znaky)	39
9.2	Dělení dle aspektu mimojazykové reality	39
9.2.1	Presentable objects (ukázatelné objekty)	39
9.2.2	Presentable actions (ukázatelné činnosti).....	40
9.2.3	Virtual depiction (doslovná zobrazení).....	41
9.2.4	Substitutive depiction (nahrazující zobrazení).....	41
10.	Ikonicita v různých znakových jazycích	43
11.	Materiál, jeho popis a analýza	45
11.1	Informace o slovníku.....	45
11.2	Metodika	46
11.3	Výsledky výzkumu	47
11.3.1	Znak OVCE.....	48
11.3.2	Znak PES.....	51
11.3.3	Znak SLEPICE.....	54
11.3.4	Znak VELRYBA.....	57
11.3.5	Znak LOS	59
12.	Závěr.....	61
13.	Seznam použité literatury	62
14.	Přílohy	66
	Příloha č. 1	66
	Příloha č. 2	67

1. Úvod

Existuje řada domněnek týkajících se znakových jazyků a jednou z nich je i ta, že znakový jazyk je univerzální, tedy že neslyšící na celém světě používají jediný, obecně srozumitelný znakový jazyk. Tato představa, která vznikla v průběhu 18. století, přetrvává dodnes (Johnston, Schembri, 2007, str. 12). Ve skutečnosti se ve světě používá okolo 142 různých znakových jazyků (Simons, Fenning, 2017, online). Tyto jazyky se navzájem liší v gramatice i v slovní zásobě, využívají odlišné tvary ruky, mají rozdílný slovosled věty apod. (Johnston, Schembri, 2007, str. 12). Podobně, jako je tomu u mluvených jazyků, se v různých zemích používají různé znakové jazyky.

I přes značnou rozdílnost však najdeme v různých, nepříbuzných znakových jazycích podobné či stejné znaky. (Johnston, Schembri, 2007, str. 12) Jak je možné, že se takové znaky objevují? Může se jednat o tzv. ikonické znaky. Ikonické znaky jsou takové znaky, které napodobují to, co znamenají. Například znak pro „dům“ rukama opisuje tvar střechy a zdí, znak pro „mléko“ napodobuje pohyb rukou při dojení. Takový bezprostřední vztah, založený na podobnosti mezi znakem a jeho významem, se nazývá ikonicita.

Tato práce se zabývá ikonicitou a jejím výskytem ve slovní zásobě různých znakových jazyků. Teoretická část je věnována sémiotice, která je nezbytná pro pochopení termínu ikonicita. Dále jsou zkoumána různá pojetí ikonicity, především v lingvistice mluvených a znakových jazyků. Na závěr teoretické části autorka představuje některá dělení ikonických znaků. V praktické části práce jsou excerpovány ikonické znaky různých znakových jazyků ze slovníku Spreadthesign. Tyto znaky jsou následně analyzovány a porovnávány s ohledem na to, jaké aspekty reality jsou ke „zpodobňování“ vybírány. Cílem této práce je určit, zda se ikonické znaky v různých znakových jazycích liší a pokud ano, tak jak často a jakým způsobem.

2. Ikonicitá v rámci sémiotiky

Sémiotika (sémiologie) je nauka o znakových systémech, zabývá se teorií znaku. Znak je obecně definován jako „něco, co stojí místo něčeho jiného (zastupuje je) a poukazuje na ně“ (Mareš, 2014, str. 9). Znakem nemusí být pouze slovo v jazyce, ale například i barva na semaforu či obrázek panáčka na dveřích WC. Znak zastupuje pojem. V okamžiku vnímání znaku by měl tento pojem vytanout člověku na mysl. Znaků existuje velké množství, stejně tak jako systémů, do kterých se skládají. Jazyk je znakovým systémem, avšak ne každý znakový systém je jazyk. Příkladem nejazykového znakového systému může být např. systém silničního značení. Každá kultura má nejrozličnější soubory znakových systémů. V rámci odlišných kultur se mohou vyskytovat stejně vypadající či znějící znaky, které však mohou mít odlišné interpretace. Například slovo „otrok“ znamená ve slovinštině „dítě“, ačkoliv český význam je zcela odlišný. Pojetí znaku v sémiotice a jeho přesná definice se liší dle pojetí autorů, kteří se teorií znaku zabývají. Proto je možné se setkat s několika různými názory na to, jaké složky má znak.

Než se sémiotika vyčlenila jako samostatný vědní obor, zabývali se učenci zejména slovními významy. Sémiotika má své kořeny již v antice, kdy mnozí starověcí filosofové uvažovali o významech slov a o tom, co se za nimi skrývá.¹ Teprve až moderní sémiotika, která vznikla ve 20. století, zavedla pro zastupující jednotku termín „znak“. Moderní sémiotika jako vědecká disciplína je spjata se strukturální lingvistikou. Jedná se o lingvistický směr, který nahlíží na jazyk jako na systém jednotek s vlastní strukturou. Za otce strukturální lingvistiky je považován švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure (1857–1913). Jeho pojetí lingvistiky bylo publikováno v roce 1916 ve spise *Course de linguistique générale*². V českém jazyce vyšla tato publikace pod názvem *Kurz obecné lingvistiky*, v roce 1989 v překladu Františka Čermáka. Toto dílo se stalo stavebním kamenem strukturální lingvistiky a je jedním z nejdůležitějších lingvistických děl 20. století.

2.2 Ferdinand de Saussure

De Saussure ve svém díle označuje jazyk jako systém znaků. Jazykový znak definuje takto: „Jazykový znak nesjednocuje věc a jméno, ale pojem a akustický obraz. Akustický obraz není materiální zvuk, něco čistě fyzického, ale psychický otisk tohoto zvuku, reprezentace, o které

¹ Např. Platón a Aristoteles, více viz Sémiotika v teorii a praxi, str. 38

² Dílo vyšlo až po jeho smrti a bylo shromážděno jeho žáky na základě jeho přednášek na univerzitě. (Mareš, 2014, str. 44)

nám poskytují svědectví naše smysly“ (Saussure, 1996, str. 96). Pro ilustraci vztahu akustického obrazu a pojmu využívá obrázek se stromem.

Obrázek č. 1, zdroj: Saussure, 1996, str. 97

Jak Saussure poznamenává, „Oba tyto prvky jsou úzce spjaty a jeden vyvolává druhý“ (tamtéž, str. 97). Když vidíme obrázek stromu, spojíme si ho v mysli s akustickým obrazem „arbor (latinsky strom)“. Stejně tak, když vidíme či slyšíme „arbor (strom)“, v mysli se nám tento sled hlásek spojí s reálným stromem. Saussure dále nahrazuje termíny „pojem“ a „akustický obraz“ termíny „označované“ a „označující“. „Navrhujeme zachovat slovo ‚znak‘ pro označení ‚celku‘, a nahradit ‚pojem‘ a ‚akustický obraz‘ termíny ‚označované‘ a ‚označující‘“ (tamtéž, str. 97). Tyto termíny jsou používány v lingvistice častěji, když se hovoří o Saussurově pojetí znaku. Jelikož má Saussurův znak dvě stránky – pojem a akustický obraz, označované a označující, je nazýván „bilaterální“.

Ferdinand de Saussure uvádí dva základní principy pro takto vymezený bilaterální znak (Saussure, 1996, str. 98). Prvním principem je, že jazykový znak je arbitrární (tamtéž, str. 98). Jako příklad uvádí: „[...] ‚soeur‘ (sestra) není sledem hlásek s-ö-r, který jí slouží jako označující, spjata žádným vnitřním vztahem: že by ji stejně dobře mohl zastupovat jiný sled, dokazují rozdíly mezi jazyky i samotná existence různých jazyků“ (tamtéž, str. 98). V různých jazycích je označující pro sourozence ženského pohlaví různé. Skutečnost, že používáme právě tento sled hlásek právě v tomto jazyce, je založen na konvenci, dohodě mezi mluvčími. Saussure připomíná, že pod pojmem arbitrárnost bychom si neměli představovat svobodnou volbu mluvčího. „Chceme jen vyjádřit to, že je ‚nemotivovaný‘, tj. arbitrární ve vztahu k označujícímu, s nímž nemá v realitě žádnou spojitost“ (tamtéž, str. 99).

Saussure si je vědom, že by proti konceptu arbitrárnosti mohly být vzneseny námitky; jednou z nich je existence onomatopoeia. (více viz oddíl 5.1) „Na důkaz toho, že volba označujícího není vždy arbitrární, lze poukázat na onomatopoeia. [...] Pokud jde o skutečná onomatopoeia (typu *bimbam*, *tiktak*, atd.), jsou nejen málo početná, ale i jejich volba je již do jisté míry arbitrární, protože jsou jen pouhou přibližnou a již polokonvenční imitací určitých zvuků

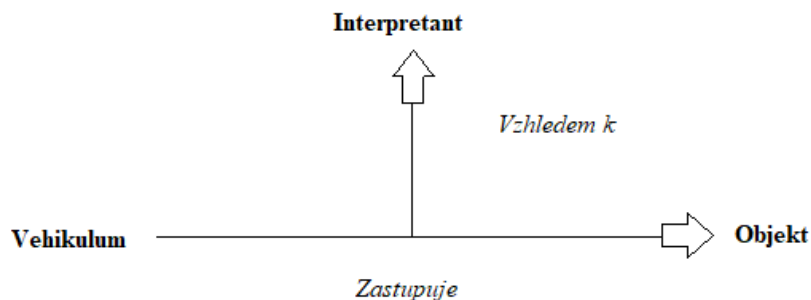
(srovnejme francouzské *ouaoua* a německé *wauwau*, tj. hafhaf)“ (Saussure, 1996, str. 99). Domnívá se, že ani označující, která mají motivaci v reálném světě, nejsou zcela nearbitrární.

Druhým základním principem jazykového znaku dle Saussurea je lineární povaha označujícího: „...jejich prvky se představují jeden po druhém, tvoří řetěz. Tento jejich charakter se okamžitě projeví, jakmile jej zachytíme písmem a následnost v čase nahradíme prostorovou linií grafických znaků“ (tamtéž, str. 100). Podle Ferdinanda de Saussurea se tento princip uplatňuje pouze u akustických označujících. O vizuálních označujících (např. námořní signalizace) tvrdí, že u nich může docházet ke komplikacím v několika dimenzích a za lineární je nepovažuje. „Proti vizuálním označujícím (například námořním signálům, apod.), která mohou vést ke komplikacím hned v několika dimenzích současně, mají akustická označující k dispozici pouze linii časovou; jejich prvky se představují jeden po druhém, tvoří řetěz“ (str. 100). Saussure ovšem nebral v úvahu existenci znakových jazyků. Vzhledem ke své vizuální modalitě mohou jazykové znaky ve znakových jazycích existovat ve více dimenzích najednou, a tudíž být ve své povaze simultánní, nikoli lineární jako akustické znaky.

2.3 Charles Sanders Peirce

Americký filosof Charles Sanders Peirce (1839-1914) stál u zrodu sémiotiky. Jeho koncepce znaku se lišila od Saussurovy koncepce. „Znak, neboli *representamen*, je něco, co pro někoho něco zastupuje z nějakého hlediska nebo v nějaké úloze. Obrací se na někoho, tj. vytváří ekvivalentní nebo případně složitější znak v jeho mysli. Znak původním znkem vytvořený nazývám *interpretantem* znaku. Znak něco, svůj *objekt*, zastupuje. Zastupuje ho však ne ve všech ohledech, nýbrž vzhledem k jakési ideji, kterou jsem někdy nazýval základem representamina“ (Peirce, 1997, str. 37). Peirce dělí znak na tři složky: *representamen*³, objekt a interpretant. Nazývá proto svůj znak triadický. Interpretant je to, co znak vyvolává v uživateli (tamtéž, str. 20).

³ V nepublikovaných pracích Peirceho je *representamen* někdy označován jako vehikulum.

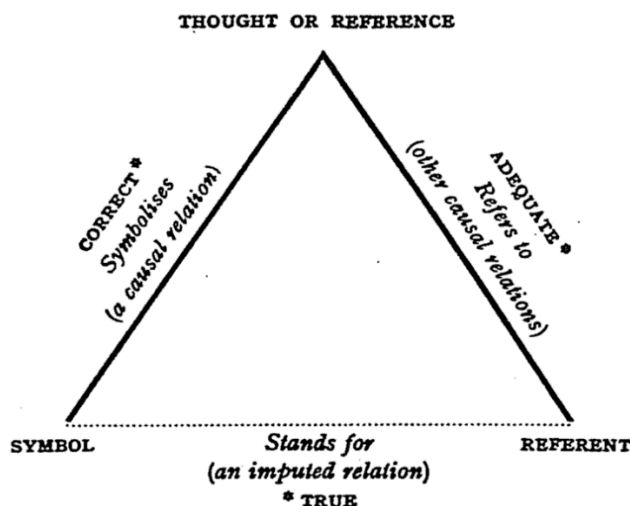

Obrázek č. 2, zdroj Palek, 1997, str. 9

Peircovu koncepci nevnímáme jako rozšíření bilaterární Saussureovy koncepce. Samotná podstata vnímání znaku se u těchto autorů navzájem liší a vychází z odlišných předpokladů (Palek, 1997, str. 11).

2.4 C. K. Ogden a I. A. Richards

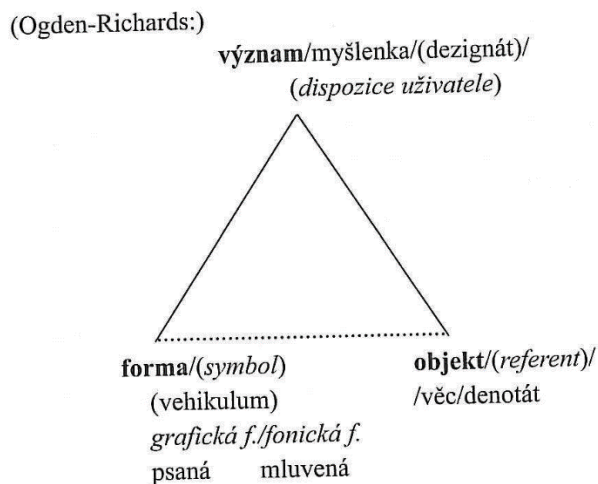
Problematikou znaku a sémiotikou se také zabývali Britové C.K.Ogden a I.A.Richards. Ti vydali v roce 1923 práci *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. Jejich dílo obsahuje často uváděný tzv. trojúhelník referencí. Jejich znak má podobně jako Peirceův tři složky. Ogden a Richards je nazývají: „symbol“, „thought or reference“ (myšlenka či reference) a „referent“.

Obrázek č. 3, zdroj: Ogden, Richards, 1923, str.35

Autoři uvádějí, že mezi myšlenkou a symbolem existuje kauzální vztah. Symbol v nás vyvolá určitou myšlenku, která nás odkáže na referenta. Mezi referentem a symbolem není v pojetí Ogdense a Richardse přímý vztah, pouze naznačený (Ogden, Richards, 1923, str. 35).

Trojúhelník referencí Ogdense a Richardse uvádí český jazykovědec Čermák ve své příručce Jazyk a jazykověda a následně ho interpretuje.

Obrázek č. 4, zdroj: Čermák, 2011, str.26

„Forma označuje (symbolizuje) něco, tj. význam. Forma zastupuje (reprezentuje) něco, tj. objekt, stejně jako fotografie reprezentuje např. mého otce nebo, tak také znak ‚stůl‘ zastupuje známý kus nábytku. Užitím znaku se míní něco, co poukazuje na objekt. Při každém užití znaku se zapojuje vědomí člověka, a aktivuje se tedy složka významu“ (Čermák, 2011, str. 26). Pojmenování pro složky znaku podle Čermáka, tedy *forma*, *význam*, *objekt*, budu dále používat ve své práci. Ačkoliv tato práce vychází především z koncepce Peirceho, jeho termíny pro složky znaku jsou v odborné literatuře málo využívané

V pojetí Ogdense a Richardse si pod pojmem „symbol“ (u Čermáka „forma“) nejlépe představíme sled hlásek. Pojmem „myšlenka/význam“ je pak míněno to, co nám vytane v mysli v okamžiku, kdy vidíme, či slyšíme „symbol“. „Referent“ je termín pro reálnou skutečnost.

2.5 Charles Williams Morris

Na práci Charlese Peirce navázal také americký filosof Charles Williams Morris. Morris se zabýval semiózou⁴, kterou vnímá jako proces s pěti kroky: „Sign (or sign-vehicle) sets up in an interpreter (or an organism for which something is a sign) an interprétant (or a disposition to react in a certain kind of way) to a signification (or certain kind of object which is not then

⁴ Semióza – proces, při kterém přiřazujeme k pojmu, předmětu, zvířeti apod. příslušný znak, znak se stává znakem.

acting as a stimulus) in a particular context (or under certain conditions)“ (Fiordo, 2011, str. 166).

Morris dále rozděluje sémiotiku do tří vzájemně se prolínajících nauk: **syntaktika** se týká vztahů mezi znaky, **sémantika** se zabývá vztahy znaku k předmětu, **pragmatika** zkoumá vztah znaku k uživateli (Doubrovová, 2008, str. 52).

3. Dělení znaků dle Peirce

Tato bakalářská práce vychází z dělení znaků dle typů, které vytvořil Charles Sanders Peirce. Ve své stati „What is a sign“ z roku 1894 dělí jazykové znaky do tří kategorií na základě vztahu formy a objektu, viz oddíl 1.4. Těmito kategoriemi jsou:

3.1 Icon - Ikona⁵

Peirce ji též nazývá *podobnost* (likeness). Ikona je vztah mezi formou a objektem založený na blízké podobnosti. Taková forma imituje, napodobuje objekt. Podle Peirce jsou ikony obzvláště nepostradatelné v komunikaci mezi dvěma jedinci, kteří neovládají žádný společný jazyk. Komunikují tedy gestikulací, mimikou, napodobováním reálných objektů (Peirce, Houser, Kloesel, 1998, §3, str. 38).

Příkladem ikony mohou být například obrazy nebo piktogramy.

Obrázek č. 5, panáček na přechodu, zdroj: <http://www.dopravni-znaceni.eu/dopravni-znacky/velke/IP06.jpg>

Obrázek č. 6, obrázek stromu, zdroj: <https://pixabay.com/cs/strom-les-kufr-p%C5%99%C3%ADroda-listy-576847/>

Ve své stati Peirce dále dělí ikony do tří skupin: obrazy, diagramy a metafory, podle toho, jakým způsobem „zrcadlí“ reálný objekt. „Ty, které se podílejí na jednoduchých kvalitách nebo PRVNÍCH PRVOSTECH, jsou *obrazy* [*images*]. Ty, které reprezentují vztahy hlavně dyadické - nebo za dyadické považované - mezi částmi jedné věci analogickými vztahy mezi svými vlastními částmi, jsou *diagramy*, ty pak, které reprezentují reprezentativní charakter representamina tím, že reprezentují paralelismus v něčem jiném, jsou *metaforami*“ (Peirce, 1997, str. 58). Obraz zrcadlí reálný objekt jako podobnost, jedná se o to, co je na povrchu a

⁵ Čermák používá překlad „ikon“.

viditelné na první pohled. Diagram zrcadlí strukturu objektu. Metafora zdůrazňuje podstatné rysy objektu. „Obrazy mají nejvyšší stupeň ikoničnosti, metafora nejslabší. Mezi nimi stojí diagramy, které reprezentují vztahy částí jedné věci analogickými relacemi svých vlastních částí“ (Čmejrková, 1996, str. 180).

3.2 Index

Index, Peirce jej také nazývá *indikace*, je vztah mezi formou a objektem založený na odkazování. Není zde blízká podobnost jako v případě ikony, nýbrž příčinná souvislost. Peirce jako příklad uvádí *deixi*, kdy mluvčí ukáže na dům a odkáže tím na jeho vlastníka (Peirce, Houser, Kloesel, 1998, §5, str. 39). Oblíbenými příklady indexu jsou stopy na cestě, indikující přítomnost člověka, či kouř, který odkazuje na hořící oheň.

Obrázek č. 7, stopy člověka v písku, zdroj: <https://pixabay.com/cs/p%C3%ADsek-beach-v%C3%BDchod-slunce-stopy-2595573/>

Obrázek č. 8, kouř z lesa, zdroj: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/na-ibize-zuri-obri-lesni-pozar-podivejte-se/r~i:gallery:20176/r~i:photo:375160/>

3.3 Symbol

V případě symbolu je vztah mezi formou a objektem arbitrární a nemotivovaný, není mezi nimi žádná souvislost. Jejich vztah vznikl na základě konvence. Na rozdíl od ikony a

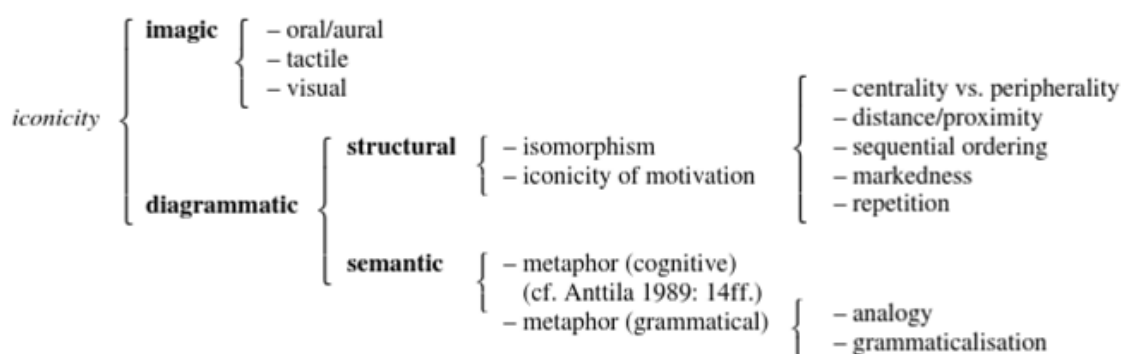
indexu je třeba si ho zapamatovat a naučit. Peirce uvádí, že: „Všechna slova, věty, knihy a další konveční znaky jsou symboly“ (Peirce, 1997, str. 65).

4. K podstatě ikonicity a jejích typů

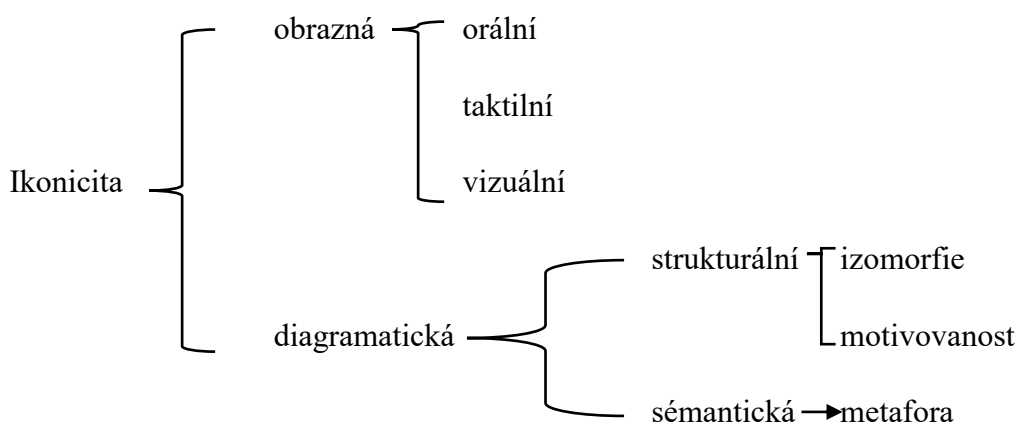
Slovo ikonita vychází z termínu ikona/ikon zavedeného Charlesem S. Peircem. Claus D. Pusch v publikaci *Language typology and language universals: an international handbook* (2001) uvádí tuto definici ikonity: „Ikonita ve zde sledovaném významu může být v nejširším smyslu popsána jako podobnost mezi jazykovými znaky, resp. řadami znaků, a mimojazykovými referenty a strukturami, které jsou těmito znaky zobrazeny“ (Pusch, 2001, str. 370). V Novém encyklopedickém slovníku češtiny je uvedena definice: „Bezprostřední významový vztah mezi světem na jedné straně a zvukovou nebo vizuální jednotkou – v jazyce zvukovou nebo grafickou jednotkou. Význam se tak odvozuje přímo z obrazové, zvukové n. grafické formy“ (Masako, 2017, online).

Odlišně na ikonitu pohlíží Sarah F. Taub ve své knize *Language from the Body* (2001). Autorka bere v úvahu nejen jednoduchou podobnost mezi reálným objektem a formou, ale i jazykový obraz světa osob, které se účastní komunikace. Podle toho, jak daná kultura vnímá svět, se mění i její chápání jazyka a používání ikonických forem. Proto Taub uvádí tuto definici: „In interpreting these results, we can see the need for a definition of iconicity that takes culture and conceptualization into account. Iconicity is not an objective relationship between image and referent; rather, it is a relationship between our mental models of image and referent. These models are partially motivated by our embodied experiences common to chapter three all humans and partially by our experiences in particular cultures and societies [...] It is not a “simple” matter of resemblance between form and meaning but a sophisticated process in which the allowable phonetic resources of a language are built up into an “analogue” of an image associated with the referent“ (Taub, 2001, str. 19. - 21).

Další autoři dělí ikonitu na podtypy. Fisher a Nänny v publikaci *Form miming meaning –iconity in language and literature* (1999) navazují na dělení Charlese S. Peirce, který dělil ikonu na obraz, diagram a metaforu (viz kapitola 2). Fisher a Nänny rozdělují ikonitu na obraznou (imagic) a diagramatickou (diagrammatic). Metaforu, která je v Peircově pojetí na stejné úrovni jako obraz a diagram, však zařazují pod ikonitu diagramatickou (Fisher, Nänny, 1999, str. 22).

Obrázek č. 9, zdroj: Fisher, Nänny, 1999, str.22

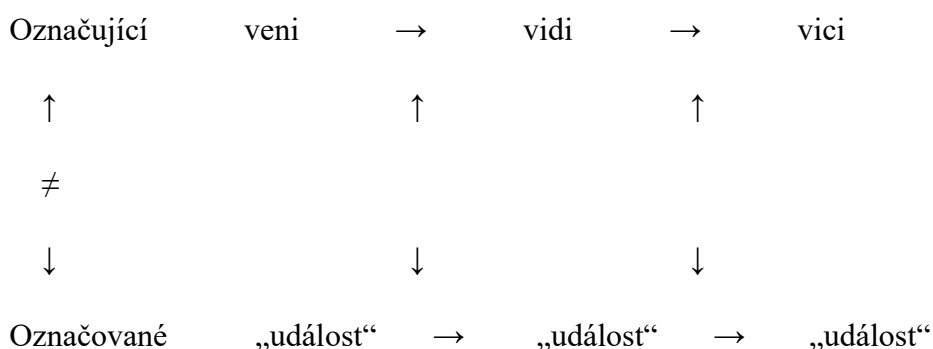
Obrázek č. 10, zdroj: archiv autorky práce

Na obrázku č. 10, který je částečným překladem obrázku č. 9, vidíme, že Fisher a Nänny typy ikonicity rozdělují na další a další podtypy. Toto podrobné dělení je však nad rámec mé práce, a proto budu vycházet pouze ze základního dělení na ikonicitu obraznou a diagramatickou. O obrazné ikonicitě píše Fisher a Nänny toto: „In imagic iconicity there is a 'direct' one to one relation between the sign or signifier and the signified“⁶ (Fisher, Nänny, 1999, str. 22). Vycházejí tímto z Peircovy definice obrazu, který je nejjednodušším a „nejpřímějším“ typem ikony. Fisher a Nänny dělí obraznou ikonicitu na orální, taktilní a vizuální. Příkladem orální obrazné ikonicity je onomatopoeia (více viz oddíl 5.1). Příkladem taktilní ikonicity mohou být některé znaky v taktilních znakových jazycích. Konkrétní příklady této ikonicity lze najít v Tactile Iconicity: Signs Rated for Use with Deaf-Blind Children (Penny L. Griffith, Jacques H.

⁶ Fisher a Nänny používají bilaterální model znaku a termíny „označující“ (anglicky signifier) a „označované“ (anglicky signified)

Robinson a John H. Panagos, 1983). Vizuální obrazná ikonicitu je nejčastější, příkladem mohou být dopravní značky či obrázky.

Druhým typem ikonicity, který Fisher a Nanny rozlišují, je ikonicitu diagramatická. Ta je založena na podobnosti struktur. Jak uvádí autoři: „It is the perceived relation in meaning between two concepts that leads to the use of the same form or word or the same shape or structure“ (Fisher. Nanny, 1999, str. 23). Diagramatické ikonicitě se věnoval lingvista Roman Jakobson (1896-1982), který ji ilustroval na příkladu slavného Ceasarovo citátu „Veni, vidi, vici“, tedy „Přišel jsem, viděl jsem, zvítězil jsem.“ Tento citát je diagramaticky ikonický proto, že sekvence vět kopíruje temporální posloupnost, ve které se věty udály. Jakobson to komentuje takto: „Jestliže nás řetězec sloves Veni, vidi, vici informuje o pořadí Caesarových činů, je to především proto, že sekvence souřadných préteritních tvarů je užito k reprodukci následnosti vyprávěných událostí“ (Jakobson, 1995, s. 46). Pro další ilustraci lze využít obrázku:

Obrázek č. 11, zdroj: archiv autorky práce

Jak je ilustrováno na obrázku č. 11, slova „veni“, „vidi“ a „vici“ nejsou ikonická vůči opravdovým událostem, které se udály. Není žádná spojitost mezi sledem hlásek „v“, „e“, „n“, „i“ a aktem příchodu. Jedná se o arbitrární znak. Ikoničnost se nachází ve struktuře věty – slovosled odpovídá tomu, jak se události udály v realitě.

Jako další příklad diagramatické ikonicity se uvádí stupňování přídavných jmen v anglickém jazyce, např. „High – higher – the highest“. Stejně jako se v realitě zvyšuje „výška“ dané věci, přidávají se ke slovu další morfémy. Podobným příkladem může být anglický plurál, „girl – girls“, kdy slovo v plurálu má více hlásek, stejně jako je více jednotek dané věci v reálném světě (Nöth, 1998, str. 126). Diagramatická ikonicitu je zkoumána především v rámci gramatiky. Pozornost je jí věnována také v literární vědě při rozboru poezie.

5. Ikonicita v mluvených jazycích

Za základní charakteristiku lidských jazykových systémů se dodnes považuje arbitrárnost (např. Pokorný, Hanuliak, 2010, str. 54; Čermák, 2011, str. 24). Nicméně oba typy ikonicity, diagramatická i obrazná, se v mluveném jazyce vyskytují. Diagramatická ikonicitu v mluvených jazycích začala být důkladně zkoumána v 80. letech 20. století. Věnovali se jí např. Haiman, Greenberg či Croft (Masako, 2017, online). Obrazná ikonicitu se v mluvených jazycích nejčastěji objevuje ve formě onomatopoeia.

5.1 Onomatopoeia

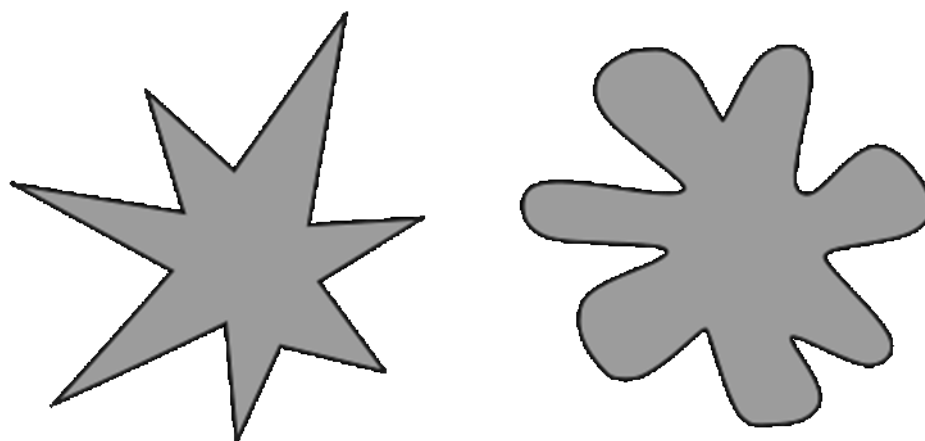
Onomatopoeia neboli zvukomalba je jazykový jev, ve kterém forma do jisté míry kopíruje reálný zvuk - objekt. Onomatopoeická slova jsou motivována realitou. V českém jazyce se tato slova řadí do citoslovců (Novotná, 2017, online). Nejčastěji se jedná o slova napodobující zvuky vydávané zvířaty, jako např. „mňau“, „haf“, etc. Může se jednat o zvuky vydávané předměty, např. „tůk“, „skříp“, apod. Jak podotýkal již Ferdinand de Saussure (více viz oddíl 2.2), zvukomalebná slova, byť napodobují reálné zvuky, se v různých jazycích liší.

5.2 Obrazná ikonicitu v mluvených jazycích

Možností existence obrazné ikonicity v mluvených jazycích se zabývají Pamela Perniss, Robin L. Thompson a Gabriella Vigliocco, které ve svém článku *Iconicity as a general property of language: evidence from spoken and signed languages* zpochybňují myšlenku, že se ikonicitu vyskytuje v mluvených jazycích pouze v malé míře. Dle jejich názoru je toto tvrzení platné pouze pro indo-evropské jazyky, zatímco jazyky jiných jazykových rodin využívají obraznou ikonicitu v mnohem větší míře. Jako příklad uvádějí jazyky subsaharské Afriky, japonštinu, korejštinu, jazyky původních obyvatel Jižní Ameriky a Austrálie a baltofinské jazyky. Hluběji rozebírají japonštinu, ve které lze nalézt nejen běžně rozšířené onomatopoeia jako zvuky vydávané zvířaty, popř. předměty, ale i např. rozdílné zvuky, které vydává těžký valící se objekt a lehký valící se objekt, zvuk vody tříštící se o tvrdý povrch, zvuk rychlého skoku, zvuk batolení dítěte, apod. (Perniss, Thompson, Vigliocco, 2010, online). Onomatopoeia je v japonském jazyce natolik bohatá, že existují slovníky zvukomalebných slov, které mají až 1700 hesel. Onomatopoeia se hojně používá např. v japonských komiksech a jiných uměleckých textech.⁷

⁷ Další lingvistická práce, která se problematikou japonské onomatopoeia zabývá, je např. *Sound symbolism facilitates early verb learning* od autorů Mutsumi Imai, Sotaro Kita, Miho Nagumo a Hiroyuki Okada (2008).

Perniss, Thompson a Vigliocco se také zabývají ikonicitou na rovině foneticko-fonologické. Podle nich zadní samohlásky (o, u) a znělé souhlásky (b, g, h, apod.) lidem evokují spíše velké, těžké a kulaté věci, zatímco přední samohlásky (i, e) a neznělé souhlásky (c, s, k, apod.) připomínají malé, rozeklané předměty (Perniss, Thompson, Vigliocco, 2010, online). Tyto závěry podporuje i výzkum V. S. Ramachandrana a E. M. Hubbarda. Ti ve své práci *Synaesthesia - A Window Into Perception, Thought and Language* (2001) navázali na německo-amerického psychologa Wolfganga Köhlera a jeho publikaci *Gestalt psychology* (1929) ⁸. Ukázali respondentům dva tvary (viz obrázek č. 14) a následně je požádali, aby ke tvarům přiřadili autory vymyšlená slova „kiki“ a „bouba“. Ačkoliv se jednalo o mluvčí dvou zcela odlišných jazyků, angličtiny a tamilštiny⁹, výsledky byly stejné – 95-98% respondentů přiřadilo ke kulatému tvaru slovo „bouba“ a k ostrému tvaru slovo „kiki“. Výsledky jejich výzkumu by mohly indikovat, že pojmenovávání tvarů v jazyce není zcela arbitrární.

Obrázek č. 12, zdroj:

https://en.wikipedia.org/wiki/Bouba/kiki_effect#/media/File:Booba-Kiki.svg

Perniss, Thompson a Vigliocco na základě Ramachandranova a Hubbardova výzkumu usuzují, že vnímání fonémů je univerzální, a nikoliv kulturně podmíněné. Tuto domněnku zakládají také na práci etologa J. J. Ohaly - *An ethological perspective on common cross-language utilization of F0 of voice* (1984), který se zabývá studiem zvuků vydávaných zvířaty. Větší zvířata vydávají zvuky, které se podobají zadním samohláskám, zatímco menší zvířata

⁸ Wolfgang Köhler (1887-1967) byl jeden ze zakladatelů berlínské školy Gestalt psychologie a zabýval se tvarovou psychologií. Známa je především jeho práce se šimpanzi.

⁹ Jedná se o drávidský jazyk, hovoří jím někteří obyvatelé Indie, Srí Lanky a Malajsie.

vydávají zvuky podobné spíše předním samohláskám (Perniss, Thompson, Vigliocco, 2010, online). Podobné závěry vyplývají i z některých dalších odborných prací. Například Brown a kol. ve své práci *Phonetic symbolism in natural languages* (1955) přeložili páry antonym z angličtiny do čínštiny, češtiny a hindštiny a následně požádali anglické respondenty, aby slova přiřadili k anglickým ekvivalentům. Ačkoliv respondenti zmiňované jazyky neovládali, dokázali páry správně spojit a jejich výsledky se navzájem shodovaly (Brown, 1955, str. 388-393).

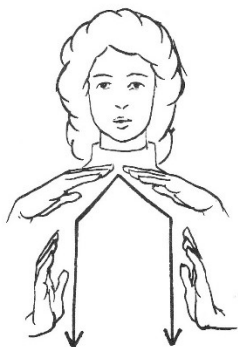
Perniss a Vigliocco ve svém článku *Ikonicitá jako pojítka mezi prožíváním světa a prožíváním jazyka* (překlad do českého jazyka Jakub Jehlička) označují ikonicitu za „klíčový rys jazyka“ (Perniss, Vigliocco, 2014, str. 157). Dále uvádějí, že „podle našeho modelu je tak ikonicitá ústřední vlastnost jazyka, jejímž prostřednictvím jazyk získává svou referenční funkci, a to ve třech uvedených oblastech¹⁰.“ Zároveň v této práci polemizují s námitkami vznesenými proti tomuto stanovisku. „Objevuje se ještě jeden argument pro to, že ikonicitá nemá mnoho společného s obecnými rysy jazyka. Existuje evidentní nepoměr v zastoupení ikonicity ve znakových a mluvených jazycích“ (tamtéž, str. 158). Pernis a Vigliocco však tvrdí: „Podle takového názoru ikonicitá (jakožto efekt modality) jednoduše odráží adaptaci na senzorickeu deprivaci. Potíž pro jeho zastánce spočívá v tom, jak vysvětlit, že se efekty ikonicity přesto projevují i v mluvených jazycích. Nabízí se také otázka, proč by teorie pracující s různými vysvětleními pro efekty ikonicity ve znakových a v mluvených jazycích měla být validnější než ekonomičtější pohled, který si vystačí s jediným modelem“ (Perniss, Vigliocco, 2014, str. 158).

Většina výše zmíněných lingvistů, kteří se zabývají problematikou ikonicity v mluvených jazycích, své výsledky a domněnky porovnává s jazyky znakovými. Perniss, Thompson a Vigliocco citují lingvisty, kteří se znakovými jazyky zabývají (např. Sarah F. Taub), a ony samy se jim také věnují. V jejich pracích se výzkumy mluvených jazyků a znakových jazyků vzájemně prolínají. Dle mého názoru nám toto naznačuje, že lze studovat mluvené jazyky z hlediska jazyků znakových, nejenom naopak (Perniss, Thompson, Vigliocco, 2010, online).

¹⁰ Třemi oblastmi jazyka autorky míní jazykovou evoluci, osvojování a zpracovávání jazyka.

6. Ikonicitá ve znakových jazycích

Znakové jazyky se od mluvených jazyků liší tím, že se nejedná o jazyky audio-orální, nýbrž vizuálně motorické. Jsou vnímány zrakem a produkovány pohybem rukou, hlavy, obličeje a horní části těla. Znakový jazyk existuje v trojrozměrném prostoru (Kuchařová, 2005, str. 8). Zatímco v mluvených jazycích musí být zvukové jednotky skládány vždy za sebe, aby byly vnímatelné, ve znakových jazycích toto neplatí. Díky své existenci v prostoru mohou produkovat více jednotek, které lze vnímat zároveň. Znakové jazyky jsou proto simultánní, na rozdíl od mluvených jazyků, které jsou lineární (Kuchařová, 2005, str. 9). Díky tomu, že znakové jazyky jsou vizuální, mají lepší predispozice k využívání ikonicity než jazyky mluvené. Většinu informací vnímáme zrakem - okolo 80% (Skalická, 1997). Vzhledem k tomu je tedy schůdnější využít pro „kopírování“ reality jazyk, který je ve své podstatě vizuálně motorický. Například pro objekt „dům“ nelze v mluveném jazyce vytvořit ikonickou formu. Dům vidíme, neslyšíme. Naopak znakový jazyk může rukama „kopírovat“ vzhled domu a v českém znakovém jazyce je znak pro dům ikonický (viz obrázek č. 13).

dům

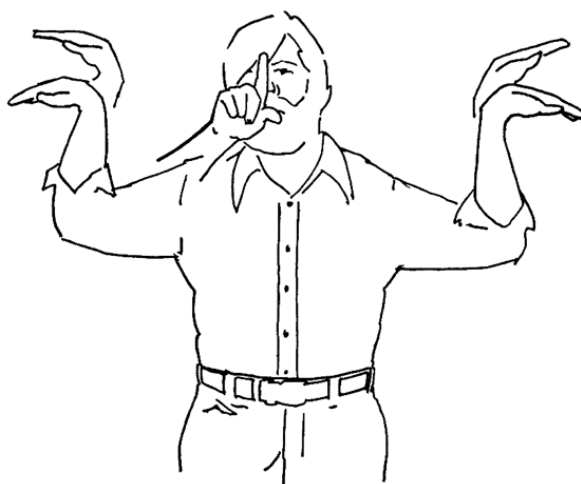
Obrázek č. 13, dům v ČZJ, zdroj: Obrázkové kartičky se znaky pro neslyšící, Česká unie neslyšících, 2007

Hojné využití ikonicity ve znakových jazycích komentují například Arronof a kol.: „Sign language signs are iconic because they can be. Spoken language signs would be iconic if they could; because they cannot be, they are arbitrary“ (ed. Emmorey, 2003, str. 63).

6.1 Posun od ikonicity směrem k arbitrárnosti

Je třeba poznamenat, že někteří lingvisté nacházejí ve znakových jazycích posun od ikonicity směrem k arbitrárnosti. Jako příklad lze uvést Nancy Frishberg, která se této problematice věnovala ve studiu amerického znakového jazyka, dále ASL (American Sign

Language). Sledovala znaky ASL v diachronním kontextu a porovnávala změny v použití starých znaků oproti novým. Vypožorovala, že znaky mají sklony k určitým typům změn. Znaky se stávají více symetrickými (Frishberg, 1975, str. 700). Znaky u hlavy se mění z dvouručních na jednoruční, znaky umístěné na těle se mění z jednoručních na dvouruční (tamtéž, str. 703). Lexikální významy jsou nesený rukama – dříve se jednalo o hlavu či pohyb těla. (tamtéž, str. 711) Znaky se asimilují, ty znaky, které se skládají z více znaků, se zjednodušují. Ze dvou pohybů se stává jeden, ze dvou míst artikulace jedno místo artikulace, apod. Jako příklad uvádí Frishberg znak BIRD (pták) – viz obrázek č. 14 (Frishberg, 1975, str. 707).

(a)

(b)

Obrázek č. 14, příklad změny znaku pták, zdroj: Frishberg, 1975, str. 709

Jedná se o dvě verze znaku BIRD (pták). Obrázek (a) zobrazuje starší verzi znaku, obrázek (b) moderní verzi znaku. Původní verze znaku znázorňovala pohyby rukou napodobující let a zároveň zobák ptáka. Moderní verze zachovala pouze pohyb znázorňující zobák. Frishberg uvádí, že k zjednodušení došlo v důsledku toho, že původní znak, respektive obě jeho části, znesnadňovaly plynulost projevu (Frishberg, 1975, str. 708).

Podobnému výzkumu se věnovali také Klima a Bellugi (1979, str. 67-83), kteří porovnávali tehdejší (70. léta) lexikon ASL se záznamy ASL z období okolo roku 1913. Zjistili, že postupně docházelo k zjednodušování znaků na fonologické úrovni, podobně jako uvádí Frishberg. Klima a Bellugi popisují změny ve znacích takto: „In general, when signs change, they tend to strongly change away from their imitative origins as pantomimic or iconic gestures toward more arbitrary and conventional forms“ (Klima a Bellugi, 1979, str. 70). Tento názor může implikovat myšlenku, že znakové jazyky jsou jaksi „napůl cesty“ od primitivní pantomimy k opravdové arbitrarnosti a konvenčnosti mluvených jazyků. Takový názor podporuje i jedna z teorií o vzniku jazyka. Gesturální teorie totiž tvrdí, že mluvený jazyk vznikl z gest.¹¹ Adam Kendon však takový pohled kritizuje slovy: „If language began as gesture, why did it not stay that way, especially if, as the deaf have demonstrated to us, it is perfectly possible to have a fully-fledged language that is not spoken?“ (Kendon, 1991, str. 215).

6.2 Historie vnímání ikonicity

Ikonický charakter znakových jazyků je často patrný i pro osobu, která neovládá znakový jazyk. Toto pozorování vedlo a vede mnohé laiky k názoru, že znakové jazyky jsou pouhou pantomimou. Znakové jazyky mají na rozdíl od pantomimy omezené znakovací pole – pantomima existuje v neomezeném prostoru. Ve znakových jazycích je omezený soubor prostředků, které se využívají k vyjádření, je daný určitý počet pohybů, tvarů a pozic rukou (Klima, Bellugi, 1979, str. 17-19, 51). Avšak až do roku 1960 ani odborné kruhy v podstatě nerozlišovaly znakový jazyk od pantomimy. Dokonce i mnozí učitelé neslyšících, filosofové, lékaři a další odborníci zabývající problematikou neslyšících považovali znakový jazyk za primitivní komunikační systém. „Řeč známková¹² vůbec, jako nejprimitivnější prostředek dorozumívací má sloužit pro vzdělávání hluchoněmých dětí, typu nejnižšího.“ (Hrubý, 1999, str. 57). Na Milánském kongresu učitelů neslyšících v roce 1880 byla komunikace neslyšících popsána takto: „[...] přirozené znaky jsou ty, které používají nevzdělaní neslyšící, jde o hrubé

¹¹ Více o gesturální teorii vzniku jazyka viz *Gesticulation, Speech, and the Gesture Theory of Language Origins*, Adam Kendon, 1975

¹² Řeč známková bylo starší označení pro znakový jazyk.

popisy objektů a činností vyjadřované malováním obrysů objektu v prostoru, čímž nemůže být vyjádřena žádná vnitřní myšlenka“¹³ (Hudáková, 2012, str. 8).

6.2.1 Počátky lingvistiky znakových jazyků

Ještě na začátku druhé poloviny dvacátého století zůstávaly znakové jazyky na okraji zájmu lingvistické veřejnosti. Byl to zřejmě důsledek vlivu Ferdinanda de Saussura, který tvrdil, že jedním ze základních principů jazykového znaku je arbitrárnost (více viz oddíl 2.1). Pokud se komunikační kód jevil jako silně ikonický, nebyl vnímán jako plnohodnotný jazyk. Dalším charakteristickým principem plnohodnotného jazyka je dvojí členění, které se před rokem 1960 znakovým jazykům nepřiznávalo (Cusax, Sallandre, 2002, str. 1). Dvojí členění (též dvojí artikulace) přirozeného jazyka jsou dvě úrovně struktury jazyka, které umožňují dělit promluvu na menší jednotky. První členění dělí promluvu na významové jednotky (slova, morfémy), druhé pak na jednotky, které samy význam nenesou, ale jsou schopny ho rozlišovat (fonémy) (srov. Čermák, 2011, str. 24). O znakových jazycích se předpokládalo, že na menší jednotky rozdělit nejdou, a proto nemohou být plnohodnotnými jazyky. Podobně uvažoval i americký strukturalista Charles F. Hockett. Ten se zabýval původem jazyka a uváděl, že jedna z nejdůležitějších „design-features“ jazyka je audio-orální kanál a arbitrárnost (Hockett, 1960). Situace se radikálně změnila v roce 1960, kdy americký lingvista William Stokoe zveřejnil svoji publikaci *Sign Language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf*. Ve své práci doložil, že znaky amerického znakového jazyka lze dělit na menší jednotky – na tvary ruky, místo artikulace a pohyb. Zjistil, že tyto jednotky, které tvoří znak, nejsou náhodné a že tvoří omezený soubor. Tím přinesl důkaz o existenci dvojího členění v americkém znakovém jazyce a prohlásil, že americký znakový jazyk je přirozeným jazykem, nikoli pantomimou. Výsledky jeho práce vyvolaly odbornou debatu, která vedla k hlubšímu lingvistickému zkoumání znakových jazyků (Stokoe, 1960).

6.2.2 Ikonicitu na okraji zájmu

Snahy dokázat, že znakové jazyky jsou opravdovými jazyky, vedly některé lingvisty z nově vznikající lingvistiky znakových jazyků ke zdůrazňování arbitrárnosti na úkor ikonicity. Snažili se tak znakové jazyky co nejvíce přiblížit „opravdovým“ mluveným jazykům, které ikonicitu obsahují pouze minimálně (Taub, 2001, str. 38). Například Klima a Bellugi ve své knize *The Signs of Language* z roku 1979 zdůrazňují, že ačkoliv se ikonicitu ve znakových jazycích objevuje, rozhodně není jejich základním rysem. Klima a Bellugi vymezují ASL vůči

¹³ Toto vnímání znakového jazyka také vedlo k prohlášení, které bylo na kongresu odhlasováno – tedy že by měly být na školách pro neslyšící používány pouze metody využívající mluvený jazyk.

pantomimě a ukazují, že stejný znak může být ikonický v každém jazyce jiným způsobem. Klima a Bellugi také poznamenávají, že ikonicita nehraje roli ve zpracovávání znaků a jejich zapamatování. Ve svém výzkumu dali respondentům k zapamatování znaky z ASL, které byly velmi ikonické a znaky, které nebyly ikonické vůbec. Ačkoliv by se mohlo zdát, že ikonické znaky bude snazší si zapamatovat, Klima a Bellugi nenašli žádné rozdíly ve výsledcích – respondenti si pamatovali ikonické i neikonické znaky zhruba ve stejné míře (Klima, Bellugi, 1979, str. 27). Je zajímavé tyto výsledky srovnat s výsledky výzkumů v předchozí kapitole o mluvených jazycích, které tvrdí opak a důležitost ikonicity ve zpracování jazyka zdůrazňují. Stejně tak Taub o ikonicitě ve znakových jazycích říká: „The relative scarceness of iconicity in spoken language is not a virtue – it is merely a consequence of the fact that most phenomena do not have a characteristic noise to be used in motivating a linguistic form“ (Taub, 2001, str. 3).

Dle mého názoru je možné, že Klima a Bellugi byli ovlivněni svými očekáváními a to mohlo mít vliv na objektivitu jejich výzkumů a došlo k určitému konfirmačnímu zkreslení.¹⁴ Přestože nepřikládají ikonicitě velký význam, uznávají, že ikonicita se výrazně podílí na tvoření nových znaků ve znakových jazycích a dodávají, že Neslyšící jsou si vědomi ikonicity ve svém jazyce a často ji využívají a upravují pro své potřeby. (Klima, Bellugi, 1979, str. 34)

Závěry Klimy a Bellugi vedly naneštěstí některé lingvisty, kteří se znakovými jazyky nezabývali, k domněnce, že ikonicita ve znakových jazycích žádnou významnou roli nehraje. Například americký lingvista a popularizátor jazykovědy Steven Pinker ve své knize *The Language Instinct* uvádí, že: „Even in sign languages the mimetic abilities of the hands are put aside and their configurations are treated as arbitrary symbols. Residues of resemblance between a sign and its referent can occasionally be discerned, but like onomatopoeia they are so much in the eye or ear of the beholder that they are of little use in learning“ (Pinker, 1994, str. 152). Dalšími lingvisty znakových jazyků, kteří zpochybňovali význam ikonicity ve znakových jazycích, byli například Betsy H. MacDonal (1982) či Ted Supalla (1990). Takový pohled byl možná pochopitelný, neboť v 80. letech byla ikonicita ještě příliš spjata s pantomimou a „podkopávala“ snahy lingvistů dokázat, že znakové jazyky jsou jazyky přirozené.

¹⁴Sociálně-psychologický pojem, popisuje tendenci člověka upřednostňovat ty informace a interpretace, které podporují jeho vlastní názor, a naopak ignorovat nebo podceňovat ty, které jsou v rozporu s jeho přesvědčením.

I přesto se ale vyskytly osobnosti, které považovaly ikonicitu za zásadní a neoddělitelnou součást znakových jazyků, pravděpodobně nejdůležitější část znakových jazyků vůbec. Už v roce 1977 publikovali své práce Mark Mandel a Asa DeMatteo (1977), kteří se ikonitou ve znakových jazycích hlouběji zabývali. Především Mandela je třeba zmínit jako prvního autora, který se pokusil kategorizovat typy ikonických znaků (o jeho práci viz kap. 9). Dále se problematikou ikonicity dlouhodobě zabývá například francouzský lingvista Christian Cuxac. Měli jsme možnost vyslechnout si jeho názory i v České Republice, kde v roce 2016 přednášel na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.¹⁵ Cuxac na své přednášce uvedl, že problémem znakových jazyků není ikonita sama o sobě, nýbrž fakt, že lingvistické teorie byly vypracovány na základě mluvených jazyků a jsou násilně „šroubovány“ na jazyky znakové. Z toho důvodu se rozhodl studovat francouzský znakový jazyk ne jako izolované znaky, ale na základě delších promluv, které jsou maximálně ikonické. Takové výpovědi jsou dle jeho názoru opravdovým předmětem lingvistiky znakových jazyků (Cusax, 2016, ústní sdělení, přednáška na FFUK).

V 90. letech se začali lingvistikou znakových jazyků zabývat též kognitivní lingvisté. Scott Liddel (2003), Phyllis Perrin Wilcock (2000), Mary Brennan (2005) a Sarah F. Taub (2001) začali používat koncepty vizuálního kódování a zabývali se vyjadřováním metafor ve znakových jazycích. Tento obrat ke kognitivní lingvistice ukončil období „přehlížení“ ikonicity a poskytl na ni zcela nový pohled. V současné době můžeme v lingvistice vidět opačný směr: oproti začátkům zkoumání znakových jazyků lingvisté mluvených jazyků pozorují důležitost ikonicity ve znakových jazycích, a proto jí věnují více pozornosti i v jazycích mluvených, viz kapitola 5.

¹⁵ Na téma odmítání ikonicity přednesl historku, kdy jeden z žáků na přednášce slavného sociologa Bernanda Motteze poznamenal, že problémem znakových jazyků je ikonita. Na to mu Mottez odpověděl, že jsou znakové jazyky alespoň plné života a ne suché jako mluvené jazyky. (Cuxac, ústní sdělení, 2016)

7. Motivovanost/vizuální motivovanost

Dosud byly uvedeny práce, ve kterých jsou jazykové znaky označovány jako ikonické a to na základě podobnosti mezi formou a objektem, např. Klima a Bellugi (1979), Frishberg (1975). Někteří lingvisté však toto označení nepoužívají a nazývají tento typ jazykových znaků „motivované“ znaky, v případně znaků ve znakových jazycích pak „vizuálně motivované znaky“, jako např. Sutton-Spence a Woll (1999).

Motivovaností znaku se zabýval již Saussure (1996). Saussure uvádí, že zvuková stránka jazyka, tedy označující, není motivována realitou. V jazyce se však vyskytuje relativní motivace, kdy jsou jazykové znaky motivovány jinými jazykovými znaky v daném systému. „Pojem relativní motivovanosti v sobě zahrnuje: (1) rozbor daného termínu, tudíž vztah syntagmatický, (2) poukaz na jeden či více dalších termínů, tudíž vztah asociativní.“ (Saussure, 1996, str. 152). Tento typ motivovanosti je v literatuře nazývaný též „vnitrojazyková motivovanost“. (motivovanost na základě mimojazykové reality je nazývaná „mimojazyková“ či „přímá“). Vnitrojazykovou motivovanost lze dělit na slovotvornou a sémantickou. V případě slovotvorné motivovanosti se jedná o slova, u kterých lze vyvodit jejich příbuznost na základě formální stránky slova (Karlík, Nekula, Pleskalová, 2012, str. 67-68). Např. slovo „vodárna“: dokonce i bez znalosti významu tohoto slova jej lze odvodit na základě kořene „vod“, který implikuje spojitost s vodou. Koncovka –árna pak označuje místa, kde se něco vyrábí/zpracovává, viz další slova jako kovárna, pekárna. Lze tedy usoudit, že „vodárna“ je termín pro místo, které zpracovává vodu. Motivovanost sémantická funguje na základě přenesení významu. Příkladem může být slovo „ucho“, ve smyslu ucho u hrnce. Ucho u hrnce vypadá podobně jako opravdové lidské ucho, proto došlo k přenosu významu. Toto pojetí motivovanosti je využíváno v lexikologii, která dělí pojmenování na značková a popisná neboli motivovaná. Toto dělení zavedl do české lingvistiky Vilém Mathesius a jeho náhled byl obecně převzat (Skalička, Vachek, 1948, str. 244). Pojmenování značková jsou zcela arbitrární a tvoří základ slovní zásoby. Oproti tomu pojmenování popisná jsou odvozena od již existujících pojmenování, a tudíž motivovaná (Čechová, 2000, str. 57).

Pojetí motivovanosti a její vztah k ikonicitě jsou různé u různých autorů. Například Sarah F. Taub věnuje problematice motivovanosti jednu kapitolu ve své knize *Language from the body* (2001, str. 8-13). V jejím pojetí jsou všechny ikonické znaky motivované, ale ne všechny motivované znaky jsou ikonické. Stejně jako v mluvených jazycích se ve znakových jazycích vyskytuje vnitrojazyková motivovanost, kdy jsou znaky ovlivněny existujícími znaky

a ne vnějšími mimojazykovými skutečnostmi. Termíny ikonická a motivovanost používá jako dva rozdílné termíny, které popisují různé lingvistické jevy (Taub, 2001, str. 10).

Rachel Sutton-Spence a Bencie Woll ve své práci *The Linguistics of British Sign Language* navrhují používat namísto termínů „ikonický“ a „ikonická“ termín „vizuální motivovanost“. „Visually motivated' is a better term than the frequently-used term 'iconic', as the latter has a rather narrow meaning. 'Icon' just means 'picture'. Many hearing people still think that BSL is iconic and that all signs are just pictures or mimes, and that all deaf can communicate anywhere in the world“ (Sutton-Spence, Woll, 1999, str. 168). Spence a Woll upozorňují, že ikonické znaky sice často vycházejí z existující gest, avšak ta se liší v rámci různých kultur. To zdůvodňují takto: „For example, British people may understand a gesture referring to fishing with a rod and line because that is how British people fish; in other cultures one fishes with a spear: in Britain we eat with a knife and fork and could gesture accordingly, but a culture that uses chopsticks would gesture the idea of 'eating' very differently“ (tamtéž, str. 168). Autorky si tak stejně jako Taub všímají kulturní podmíněnosti ikonických znaků, což ale na rozdíl od ní berou jako důkaz toho, že termín „ikonická“ je nevhodný.

Obrázek č. 15, znak JÍST v japonském a v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Pokud porovnáme znaky JÍST v různých znakových jazycích, zjistíme, že se Spence a Woll ve svém popisu nemýlí. Zatímco v českém znakovém jazyce je ve znaku JÍST využit tvar ruky ¹⁶, v japonském znakovém jazyce je ruka ve tvaru P a připomíná asijské hůlky, kterými se v Japonsku konzumují pokrmy.

¹⁶ Názvy pro tvary ruky jsou převzaty z notačního systému vypracovaného prof. PhDr. Alenou Macurovou, CSc, viz příloha č. 1

O vztahu termínů ikonicita a motivovanost uvažuje i Mary Brennan ve svém článku *Conjoining Word and Image in British Sign Language (BSL): An Exploration of Metaphorical Signs in BSL*. „The term iconicity is often used to cover any type of motivation (i.e., whenever the relationship between form and meaning is nonarbitrary). At other times it is used to refer to a particular type of relationship, particularly that of resemblance“ (Brennan, 2005, str. 362). Dodává však, že preferuje termín „motivovanost“, který díky své šíři pojme i takové znaky, které by termín ikonicita nezahrnul. Dle jejího názoru termín ikonicita pokrývá pouze znaky, které jsou motivovány mimojazykově, zatímco termín motivovanost zahrnuje i motivaci vnitrojazykovou slootovornou a sémantickou.

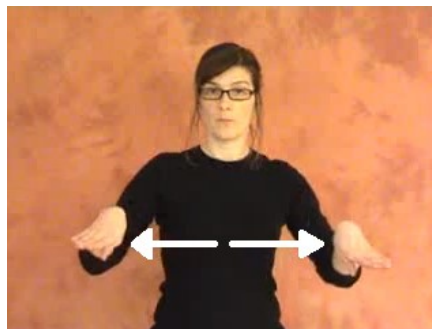
Jiné pojetí motivovanosti můžeme najít u Fisher a Nänny (1999). Tito autoři považují motivovanost za podtyp diagramatické ikonicity (viz kap. 4). Diagramatická ikonicita v jejich pojetí zahrnuje i struktury, které neodkazují na mimojazykovou realitu, nýbrž na struktury v rámci jazyka. Při srovnání těchto dvou pojetí můžeme vidět, že Brennan pod pojmem ikonicita vnímá pouze ikonicitu názornou, zatímco Fisher a Nänny ikonicitu vnímají širěji. To, co Brennan nazývá „vizuální motivovanost“, je dle mého názoru to samé, co Fisher a Nänny označují termínem „názorná ikonicita vizuálního typu“.

Stejně jako Fisher a Nänny se také domnívám, že ikonicitu nelze vnímat pouze jako podobnost formy s mimojazykovou realitou. Pokud vycházíme z původního dělení ikon od Peirceho (viz oddíl 3.1), musíme do ikonicity logicky zahrnout nejen ikony názorné, ale i ikony diagramatické a metaforické, které operují na syntagmatické úrovni. Rozdílné pojetí ikonicity a motivovanosti vychází pak pouze a jenom z rozdílného chápání těchto dvou termínů, kdy obě dvě definice mohou být brány úžeji i širěji. Jelikož většina autorů, ze kterých autorka této práce čerpala, používá termín ikonicita, v rámci práce je používán právě ten.

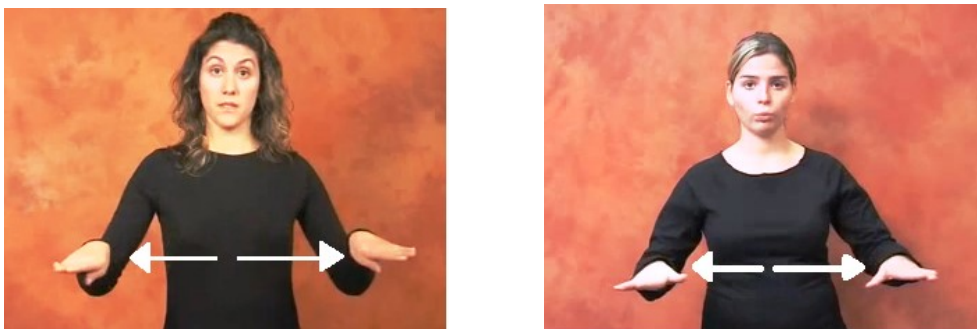
8. Konvenčnost a arbitrárnost ve znakových jazycích

Dosud se tato práce věnovala především problematice ikoncity ve znakových i mluvených jazycích. O konvenčnosti a arbitrárnosti, které jsou stavěny do jejího protikladu, bude řeč v této kapitole. Arbitrárnost zavedl Ferdinand de Saussure jako jeden ze základních principů jazykového znaku (viz oddíl 2.1). Na předpokladu, že vztah mezi označujícím a označovaným je nahodilý, staví Ferdinand de Saussure svoji teorii jazykového znaku. Jak je však zmíněno v první kapitole této práce, Ferdinand de Saussure touto arbitrárností nemyslí naprosto nahodilou volbu mluvčího. Ferdinand de Saussure považuje jazykové znaky zároveň za arbitrární i konvenční. Označující jsou ustálená na základě konvence, dohody mezi všemi mluvčími (Saussure, 1996, str. 98).

František Čermák definuje konvenčnost takto: „Vlastnost jazykového znaku spočívající v absenci jakékoliv souvislosti mezi jeho formou a jeho denotátem¹⁷ a v jeho ustálenosti jen díky konvenci užívání“ (Čermák, 2011, str. 291). Čermák uvádí konvenčnost a arbitrárnost jako definující vlastnosti jazykového znaku. V jazykovém znaku není žádný vztah mezi tím, jak věc vypadá v realitě a jak je nazývána. Slova pro stejný objekt se v různých jazycích liší. Jako příklad Čermák uvádí různá označení pro „stůl“. „Týž kus nábytku se v různých jazycích nazývá *trapézi* (novořec.), *Tish* (něm.), *table* (angl., fr.), *bord* (švéd., dán.), *tafel* (hol.), *tavola* (it.), *mesa* (port.), *pöytä* (fin.), *médja* (indonés.), *tsukue* (jap.), *zhu* (čín.), *masa* či *sofra* (tur.), nebo *stůl* (češ.) [...]“ (Čermák, 2011, str. 24) Při srovnání se znakovými jazyky však zjistíme, že tento konkrétní příklad jako ukázka konvenčnosti a arbitrárnosti ve znakových jazycích nefunguje. Znak pro stůl je ikonický a také velmi podobný v různých znakových jazycích.

¹⁷ Viz obrázek č. 4

Obrázek č. 17, znak STŮL v rakouském, francouzském, portugalském a českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, úprava autorka práce

Jak lze vidět na obrázku č. 17, znak STŮL je ve čtyřech různých znakových jazycích zcela identický a ve všech čtyřech případech se jedná o ikonický znak. Znaky znázorňují rovnou plochu stolu. Znak vypadá velmi podobně ve 25 znakových jazycích z 26, které lze v současné době u tohoto znaku nalézt ve slovníku Spreadthesign. V některých případech je tvar ruky B₀¹⁸ nahrazen tvarem ruky Y₂¹⁹ (např. ukrajinský znakový jazyk), v některých je prodloužen pohyb, aby znak zahrnoval i „nohy“ stolu (např. čínský znakový jazyk). Jedinou výjimkou je znak z mexického znakového jazyka. Ten znázorňuje stůl jako kombinaci rukou B s dvěma čárkami, přičemž pasivní ruka znázorňuje nohu stolu a aktivní plochu stolu. I v tomto případě se však jedná o znak ikonický.

Obrázek č. 18, znak STŮL v mexickém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com

Přesto se arbitrární znaky ve znakových jazycích vyskytují. Pro mnohé termíny ani nelze vytvořit ikonický znak, neboť se jedná o abstrakta, která nelze vizuálně znázornit. Ale i

¹⁸ Tabulka tvarů ruky viz příloha č. 1

¹⁹ Jedná se o tvar ruky, který se v českém znakovém jazyce nevyskytuje – nejpodobnější je tvaru ruky Y, ale se zdviženým ukazovákem.

znaky, které by bylo možno zobrazit ikonicky, mohou být arbitrární. Jako příklad lze uvést znak HRÁT SI.

Obrázek č. 19, znak HRÁT SI v polském, japonském, chorvatském a českém znakovém jazyce.

Zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Jak vidíme na obrázku č. 19, znaky se vzájemně liší. Obsahují jiné tvary ruky a jiné pohyby. Nevyskytuje se v nich žádná na první pohled viditelná spojitost s aktivitou hraní. Je možné, že znaky byly ikonické při svém vzniku, ale postupem času ikonicita vymizela. Nyní se jedná o arbitrární znaky. Mluvčí používají stejný znak pro stejnou myšlenku proto, že v jazyce je ustanovena „dohoda“, jak určitý znak vypadá, tedy na základě konvence. Na příkladu těchto znaků je také dobře vidět rozdíl mezi znakovým jazykem a pantomimou (viz také oddíl 6.1).

V rámci znakových jazyků se setkáváme se znaky, které jsou v některých znakových jazycích ikonické a v jiných ne. Jako příklad lze uvést znak NEMOCNÝ.

Obrázek č. 20, znak NEMOCNÝ ve francouzském, českém, japonském a brazilském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Obrázek č. 20 zobrazuje znak NEMOCNÝ ve čtyřech různých znakových jazycích. Znaky ve francouzském a českém znakovém jazyce by mohly být označeny jako arbitrární – není žádná spojitost mezi jejich formou a vzhledem nemocného člověka. Oproti tomu znaky japonského a brazilského znakového jazyka v sobě mají jistý prvek ikonicity. V obou znacích se vyskytuje výrazná mimika. V japonském znakovém jazyce bouchání na hlavu může odkazovat na bolest hlavy, v brazilském pak krouživý pohyb na bolest břicha.

Z těchto příkladů autorka této práce vyvozuje, že přítomnost konvenčnosti a arbitrárnosti ve znakových jazycích závisí na tom, o jaký druh slova se jedná. Znaky, které označují předmět či živočicha, budou spíše ikonické než znaky označující činnost, vlastnost či abstrakta. Ikonicitu se však ve znakových jazycích nevyskytuje pouze na této přímočaré, „jednoduché“ úrovni, kdy znak kopíruje vzhled reálného předmětu. Některé formy nemohou být obrazně ikonickou podobou (viz kap. 4), protože jejich objekt je abstraktní nikoli konkrétní. Mohou však obsahovat ikonické prvky prostřednictvím metafor. Příkladem takového znaku je znak MYŠLENKA – viz obrázek č. 21. Znak je znakován u hlavy ve všech 22 jazycích uvedených u tohoto slova na mezinárodním slovníku spreadthesign.com.

Obrázek č. 21, Znak MYŠLENKA v českém znakovém jazyce, v ukrajinském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Dle názoru Sarah F. Taub jsou tyto metaforické znaky ikonické a využívají tzv. dvojité mapování. Nejprve je abstraktní oblast zmapována do oblasti konkrétní či naopak. Při následném ikonickém mapování se spojí konkrétní oblast s jazykovými prostředky (Taub, 2001, str. 97). V našem příkladu MYŠLENKA znamená proces odehrávající se v hlavě. Abstraktní pojem „myšlenka“ je proto spojen s tělesným místem „hlava“, čímž došlo k prvnímu mapování. Poté je místo „hlava“ spojeno s jazykovým prostředkem – místem artikulace se stává prostor u hlavy. Nejedná se o jednoduchou přímočarou ikonicitu jako v případě znaku DŮM či STŮL, přesto se dle názoru Taub o ikonicitu jedná.

Pokud budeme za ikonické považovat i tyto znaky abstraktní, které obsahují ikonicitu díky dvojímu mapování, počet arbitrárních znaků se ještě sníží. Bohužel nelze přesně určit, v jakém poměru jsou ve znakových jazycích arbitrární znaky oproti znakům ikonickým. Znak, který je jedním uživatelem jazyka považován za ikonický, může jiný uživatel označit za arbitrární. Na rozdíl od mluvených jazyků však ikonicitu ve znakových jazycích není jen výjimkou a okrajovým jevem.

9. Třídění ikonických znaků

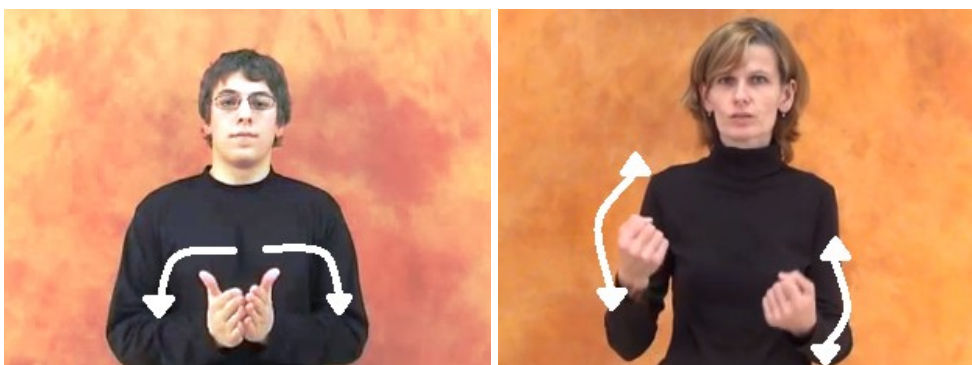
I běžný mluvčí znakového jazyka vnímá odlišnost jednotlivých ikonických znaků i to, že znaky nejsou ikonické ve stejné míře a stejným způsobem. Liší se v tom, jaký aspekt reality zobrazují, či do jaké míry jsou ikonické. Odborníci dělí ikonické znaky na základě různých kritérií.

9.1 Dělení dle úrovně přítomnosti iconicity

Snad nejznámější prací na toto téma je dělení Klimy a Bellugi (1979), kteří rozdělili ikonické znaky dle úrovně přítomnosti iconicity. Ve svém výzkumu vybrali 90 znaků amerického znakového jazyka a ukázali je slyšícím, neznajícím respondentům. Podle toho, zda dokázali respondenti určit, co znak znamená, rozdělili znaky do tří skupin. Seřadili je od nejvíce ikonických po nejméně ikonických:

9.1.1 Transparent signs (průhledné, transparentní znaky):

Znaky, které jsou nejvíce ikonické, jejich význam je zcela očividný a průhledný. Podobnost mezi formou a objektem je zjevná. Význam těchto znaků pochopí i člověk neznalý znakového jazyka.

Obrázek č. 22, znak KNIHA v českém znakovém jazyce, znak ŘÍDIT AUTO v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Znaky KNIHA a ŘÍDIT AUTO jsou srozumitelné i lidem, kteří neovládají znakový jazyk. Pohyb ve znaku KNIHA odkazuje na otevírání knihy, tvar ruky B připomíná stránky či obálku. Znak ŘÍDIT AUTO jasně odkazuje na držení volantu.

9.1.2 Translucent signs (průsvitné, translucentní znaky)

Znaky, které jsou ikonické, ale člověk neznalý znakového jazyka sám od sebe význam nerozluští. Avšak v okamžiku, kdy mu je význam sdělen, chápe, proč znak vypadá, jak vypadá.

Příklady:

Obrázek č. 23, znak TŘEŠNĚ v českém znakovém jazyce, znak ŠÁLA v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Například TŘEŠNĚ či ŠÁLA v českém znakovém jazyce se dají zařadit do translucidních znaků. Při prvním pohledu není význam znaku zcela zřejmý, ale po vysvětlení je vztah mezi objektem a formou znaku jasný. V případě TŘEŠNĚ znak odkazuje na věšení třešní za ucho, v případě ŠÁLY na oblékání šály či jak šála vlaje ve větru.

9.1.3 Opaque signs (matné, arbitrární znaky)

Znaky, které nejsou vůbec ikonické, vztah mezi formou a objektem je založený na konvenci, znak je zcela arbitrární.

Příklady:

Obrázek č. 24, znak VEJCE v českém znakovém jazyce, znak CHATA v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

U znaků VEJCE a CHATA není žádná spojitost mezi formou znaku a objektem. Pokud někdy byla, během času se vytratila.

Johston (1989, čerpáno z Johnston a Shembri 2007) rozšiřuje pojetí Klimy a Bellugi ještě o jeden typ znaků:

9.1.4 Obscure signs (nejasné, obskurní znaky)

Znaky, u kterých nelze jasně určit, zda se jedná o arbitrární či ikonické znaky. Znak je často vysvětlován tzv. lidovou etymologií a je mu přisouzena podoba s mimojazykovou realitou. Je ovšem otázkou, zda znak takto opravdu vznikl nebo bylo vysvětlení přidáno dodatečně, např. pro lepší zapamatování u lidí učících se znakový jazyk. Jak Johnston poznamenává, vzhledem k tomu, že nám většinou chybí historické záznamy o znacích, je toto těžké posoudit.

Příklady:

Obrázek č. 25, znak ŽLUTÁ v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

U znaku ŽLUTÁ je nejisté, zda se jedná o znak konvenční, či ikonický. Dle bakalářské práce Pojmenování základních barev v českém znakovém jazyce (Bc. Michal Brhel) neslyšící mluvčí uvádějí, že je znak motivován paprsky slunce. Odborníci však uvádějí u ŽLUTÉ nejasnou etymologii, případně spojení s anglickým slovem yellow – proto tvar ruky Y (Brhel, 2015, str. 41). Znak ŽLUTÁ bychom tedy zařadili mezi obskurní znaky.

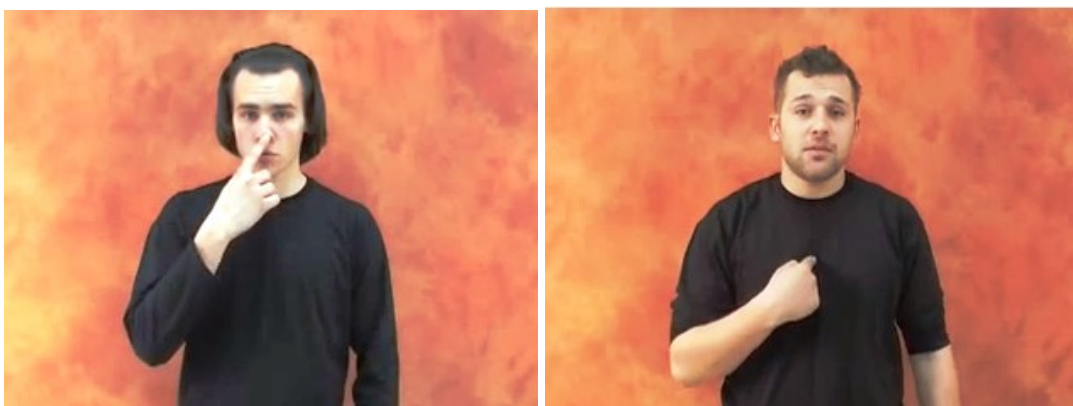
9.2 Dělení dle aspektu mimojazykové reality

Jiní autoři dělí znaky podle toho, jaký aspekt mimojazykové reality ikonické znaky zobrazují. Prvním, kdo toto dělení použil, byl Mandel (1977), na kterého navázala Taub (2007). Mandel dělí ikonické znaky do čtyř skupin:

9.2.1 Presentable objects (ukázatelné objekty)

Znaky, u kterých lze na objekt ukázat v realitě, protože je přítomen. Příkladem jsou zájmena či části těla. Jedná se o příklad deixe.

Příklady:

Obrázek č. 26, znak NOS v českém znakovém jazyce, znak JÁ v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Na nos lze přímo ukázat, protože se vyskytuje na těle. Stejná situace nastává u zájmena JÁ – první osoba, tedy mluvčí, je vždy přítomna a proto na ní lze odkázat ukázáním.

9.2.2 Presentable actions (ukázatelné činnosti)

Tyto znaky imitují reálné činnosti, které lze napodobit rukama či ostatními částmi těla. Tyto činnosti jsou mluvčím „zahrány“. Často se jedná o slovesa, ale může se jednat i o zvířata, které jsou známá pro své typické činnosti či předměty, které jsou spjaté s určitou činností.

Příklady:

Obrázek č. 27, znak PLAVÁNÍ v českém znakovém jazyce, znak MLÉKO v polském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Ve znaku PLAVÁNÍ mluvčí imituje pohyb rukou, ke kterému dochází u opravdového plavání ve stylu prsa. Znak MLÉKO odkazuje na pohyb rukou při dojení – procesu, během kterého je mléko získáváno.

9.2.3 Virtual depiction (doslovná zobrazení)

Tyto znaky „opisují“ tvar reálného objektu ve vzduchu, „kreslí“ ho do vzduchu.

Příklady:

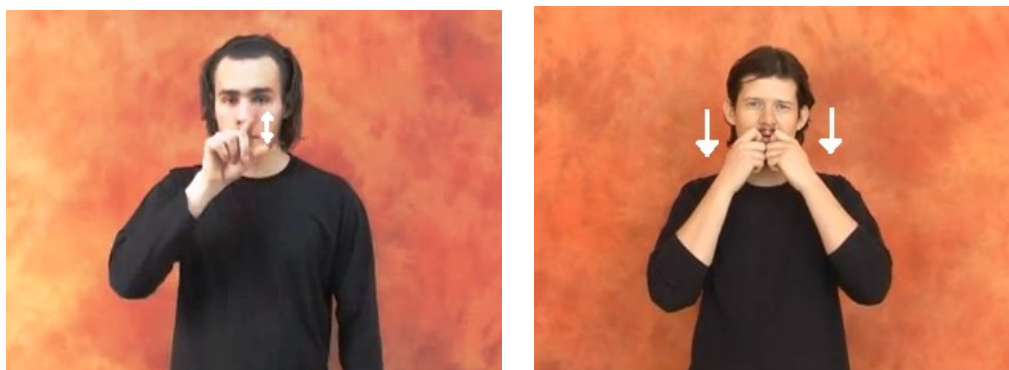
Obrázek č. 28, znak STŮL v českém znakovém jazyce, znak MÍČ v českém znakovém jazyce, zdroj: *spreadthesign.com*, upraveno autorkou

Ve znaku STŮL i MÍČ ruce kopírují tvar objektu, „kreslí“ obrys to vzduchu.

9.2.4 Substitutive depiction (nahrazující zobrazení)

Tvar ruky či jiná část těla v rámci znakovacího prostoru se „stává“ objektem. Ruce či jiná část těla reprezentují celkový tvar objektu nebo jeho část – např. hlavu. Tento typ ikonicity je velmi častý u zvířat.

Příklady:

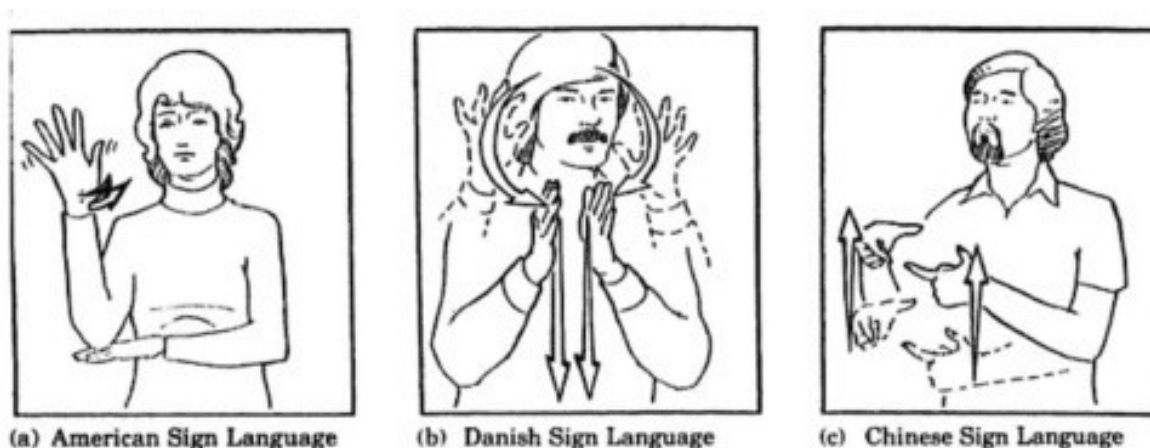

Obrázek č. 29, znak PTÁK v českém znakovém jazyce, znak UPÍR v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Na obou znacích hlava mluvčího zastupuje hlavu. V případě znaku PTÁK hlava znakovujícího zastupuje hlavu ptáka, ruce vytvářejí zobák. U znaku UPÍR ruce ukazují zuby čnící z úst, typický znak upíra.

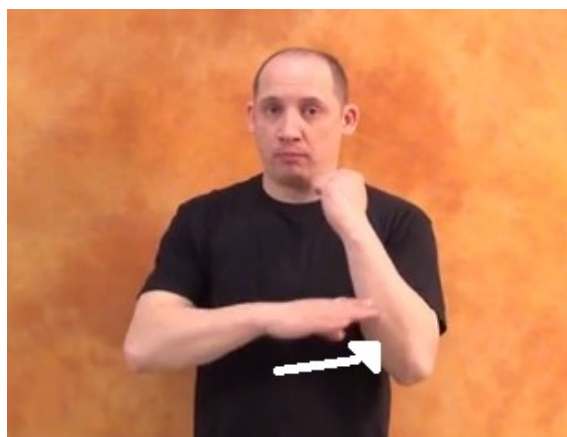
10. Ikonicita v různých znakových jazycích

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, jeden z častých mýtů o znakovém jazyce je jeho univerzálnost a všeobecná srozumitelnost. Vzhledem k většímu počtu ikonických znaků mají znakové jazyky nejspíše lepší předpoklady pro univerzálnost než téměř zcela arbitrární mluvené jazyky. Klima a Bellugi však podotýkají, že i když se jedná o ikonický znak, neznamená to, že znak bude ve všech jazycích identický. Jako příklad uvádějí obrázek se znaky pro STROM v americkém, dánském a čínském znakovém jazyce (Klima, Bellugi, 1979, str. 21).

Obrázek č. 30, znak pro STROM ve třech různých znakových jazycích, zdroj: Klima a Bellugi, 1979, str. 21

Na obrázku č. 30 každý ze tří znaků přebírá odlišný aspekt reality pro zobrazení stejného objektu. V americkém znakovém jazyce pasivní ruka znázorňuje půdu, aktivní pak kmen stromu s korunou. V dánském znakovém jazyce je tvar stromu „opsán“ rukama. V čínském je opět znázorněn kmen, ale jiným způsobem než u amerického. Znak v českém znakovém jazyce se od těchto tří také liší – viz obrázek:

Obrázek č. 31, znak STROM v ČZJ, zdroj: spreadthesign.com (strom broskve)

Na obrázku č. 31 je pasivní ruka zatažená v pěst, předloktí znázorňuje kmen stromu a aktivní ruku „seká“ do kmene, čímž napodobuje kácení stromu. Všechny čtyři znaky se dají považovat za ikonické, zobrazují však shodný objekt rozdílnými formami.

Tento příklad rozdílné ikonicity je však některými lingvisty zpochybňován. Adam Schembri uvádí, že znak pro STROM v dánském znakovém jazyce je téměř identický se znakem v ASL a že nebyl schopen nalézt znak znázorněný v práci Klimy a Bellugi. Dodává také, že Bellugi nejspíše špatně pochopila znakujícího konzultanta a do publikace zařadila doslovný „popis“ stromu místo znaku STROM (Schembri, 2015, online).

Autorce této práce se nepodařilo nalézt další příklady v odborné literatuře, které by ilustrovaly rozdílné ikonické znaky v různých znakových jazycích. Zpochybnění od Adama Schembriho vyvolává otázku, zda se ve znakových jazycích takovéto znaky vůbec objevují. Zda a jak se liší ikonická v různých znakových jazycích se pokusí zodpovědět další kapitola této práce, ve které se autorka věnuje excerpti znaků ze slovníku a jejich analýze.

11. Materiál, jeho popis a analýza

Za účelem prozkoumání ikonicity ve znakových jazycích a její podoby provedla autorka excerpci znaků z mezinárodního internetového slovníku znakových jazyků SpreadtheSign.

11.1 Informace o slovníku

„Spreadthesign je mezinárodní Leonardo da Vinci projekt v rámci přeměny inovací, který je podporován Evropskou komisí prostřednictvím programu švédského Mezinárodního úřadu pro vzdělávání a odbornou přípravu“ (Spreadthesign.com, 2012, online). Jedná se o internetový překladový slovník znakových jazyků, na který začaly být nahrávány znaky od roku 2008. V současné době obsahuje znaky z okolo 33 světových jazyků²⁰. Jedná se o americký, běloruský, brazilský, britský, bulharský, čínský, český, dánský, estonský, finský, francouzský, chorvatský, islandský, indický, italský, japonský, kubánský, litevský, lotyšský, mexický, německý, novozélandský, pákistánský, polský, rakouský, rumunský, ruský, řecký, španělský, švédský, turecký, ugandský a ukrajinský znakový jazyk. Jazyky jsou zastoupeny disproporčně – ne všechny jazyky jsou uvedeny u všech znaků. K tomu dochází nejspíše proto, že slovník je neustále aktualizován a znaky jsou přidávány postupně. Ve slovníku jsou také uvedené některé znaky z mezinárodního znakového systému.

Ve slovníku lze vyhledávat pouze pomocí mluveného jazyka. Slovník je lokalizován do mluvených jazyků zemí uvedených výše. Po zadání slova v mluveném jazyce (např. angličtině nebo češtině) slovník vyhledá znaky, které danému slovu mohou odpovídat. Uživatel si pak podle vlajky země může vybrat, v jakém znakovém jazyce chce znak ukázat. Znak je následně ukázán na videu, které nelze nijak ovládat (zpomalit, zastavit). Znaky lze filtrovat dle tématických okruhů (např. jídlo a nápoje, pedagogika, náboženství) a/nebo dle slovních druhů. (Ve slovníku to není přímo uvedeno, ale jedná se o slovní druhy slov, podle kterých je ve slovníku vyhledáváno, ne slovní druhy znaků samotných.)

Slovník bohužel ve většině případů postrádá detailní informace o původu znaků. Nikde není uvedeno, od jaké skupiny neslyšících byl znak získán, zda se jedná o krajovou variantu či obecně používaný znak, věková kategorie mluvčího apod. I navzdory tomuto nedostatku je však Spreadthesign unikátním zdrojem informací, především pro lingvisty zabývající se

²⁰ Přesné číslo se mi bohužel na stránkách nepodařilo najít – v různých částech slovníku jsou uvedeny různé znakové jazyky. Přesné číslo pravděpodobně chybí, protože se přidávají další a další jazyky.

komparativní lingvistikou znakových jazyků. V žádném jiném slovníku znakových jazyků nenalezneme tak širokou zásobu znaků v tolika různých jazycích.

11.2 Metodika

Vzhledem k velkému objemu znaků ve slovníku se autorka rozhodla soustředit na konkrétní tematickou oblast – zvířata. Znaký zobrazující zvířata byly zvoleny proto, že se jedná o znaky, které jsou velmi často ikonické a transparentní. Znaký byly vybrány z tematického podokruhu „obecně: zvířata“, který se ve slovníku nachází v okruhu „věda“. Znaký byly následně vyříděny dle své relevantnosti. Byly vyloučeny znaký, které se zvířaty nemají nic společného (např. kuchyňská váha, apod.), znaký, které označují pouze část zvířete (např. hrb, roh apod.) či se zvířat týkají, ale nejedná se přímo o zvířata (např. říše zvířat, masožravec, kořist apod.) Znaký označující mláďata také nebyly analyzovány, pouze znaký pro „dospělá“ zvířata. Dále byly vyloučeny znaký pro zvířata, u kterých byl pouze malý počet jazyků (např. krtek, u kterého je znak pouze v 7 jazycích). Tak nízký počet jazyků netvořil dostatečně velký a vypovídající vzorek, aby se daly vytvářet spolehlivé výsledky. Z analýzy byly vyřazeny některé znaký pro méně známá zvířata. Tyto znaký byly často mluvené slovo vyhláskované v prstové abecedě, nebo se jednalo o znaký, které se skládaly z více znaků po sobě, a jednalo se tak dle názoru autorky o produktivní znaký²¹. Ačkoliv jsou tyto typy znaků běžnou součástí slovní zásoby znakových jazyků, nevyhovovaly mému výzkumu. Znaký zobrazené prstovou abecedou jsou vždy konvenční. Produktivní, neustálené znaký, se mohou lišit uživatel od uživatele, a nelze o nich vytvářet obecné závěry jako o ustálených znacích.

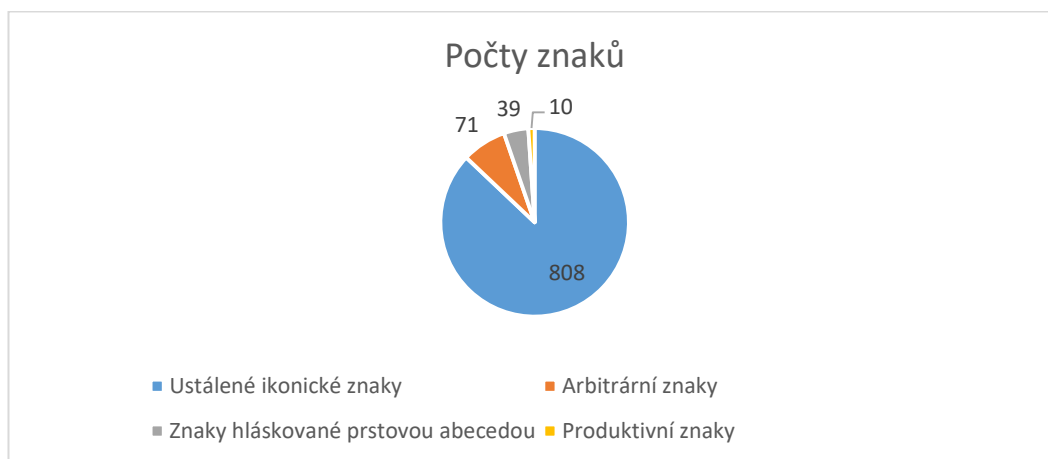
Po této selekci zbylo 38 znaků pro různá zvířata. Jednalo se o následující znaký: bobr, delfín, gorila, hroch, ježek, klokan, kočka, koza, kráva, křeček, kůň, lev, liška, los, medvěd, mrož, myš, mýval, netopýr, nosorožec, opice, osel, ovce, pes, prase, slepice, slon, sob, srnec, šnek, tygr, velbloud, velryba, veverka, vlk, zajíc, zebra, žirafa.

Znaký byly následně zaneseny do excelové tabulky a porovnány dle hlediska své ikonicity – zda se jedná o znaký ikonické či arbitrární. U ikonických znaků byla zapsáno, jaký aspekt převzala forma od objektu. Při tomto zápisu nebyl brán ohled na drobné rozdíly v pohybu, ve tvaru ruky či v pozici. Například pokud byly rohy zvířete ukázány v jednom jazyce tvarem ruky 5 a v dalším jazyce tvarem ruky V₀, byl znak považován za znak se stejným aspektem reality pro potřeby výzkumu.

²¹ Znaký skládané ad hoc dle situace uživatelem, skládané z morfémů dostupných v jazyce

11.3 Výsledky výzkumu

Bylo analyzováno 38 znaků v 30 jazycích. Celkem se jednalo o 917 znaků, jelikož u některých znaků se některé jazyky nevyskytovaly. Nejméně byl zastoupený kubánský znakový jazyk, který se vyskytoval pouze u dvou znaků. Dánský, mexický a pákistánský znakový jazyk nebyly zastoupeny vůbec, ačkoliv se ve slovníku vyskytují. Nebyly však uvedeny u žádného z vybraných znaků. Z 916 znaků bylo 71 arbitrárních a 39 znaků bylo tvořeno hláskováním prstovou abecedou. 10 znaků patřilo k produktivním znakům.

Obrázek č. 32, graf znaků, zdroj: archiv autorky práce

Z 38 znaků pro zvířata 13 přebíralo vždy stejný aspekt reality nehledě na jazyk. Jednalo se o znaky pro losa, osla, slona, žirafu, nosorožce, soba, hrocha, zebra, srnce, velblouda, zajíce, gorilu a ježka – v tabulce jsou označeny žlutě. Zbýlých 25 mělo rozličné jazykové motivace – v tabulce označeno zeleně. U každého znaku pro zvíře jsou v tabulce uvedeny rozdílné aspekty, které se v různých znakových jazycích objevovaly.

bobr	delfín	gorila	hroch	ježek	klokan	Kočka	koza	kráva	křeček
ocas, zuby, hlodání stromu	skákání, čenic/hlava	bití do prsou	tlama	ostny	packy, vak, skákat	fousky, hladit/srst, otírání očí	bradka, rohy	rohy, mléko/dojit, uši	naducané tváře, mytí obličeje, zoubky

opice	osel	ovce	pes	prase	slepice	slon	sob	srnec	šnek
škrábání pod rameny, škrábání na hlavě a břicho, packy	oslí uši	stříhat, rohy, vlna, uši	volat "k noze", uši, kost, čenich, packy	nos, rytí	hrabat, klovat, hřebínek, lalok, křídla, zobák	chobot	parohy	parůžky	lezení, vylézání z ulity, šnečí růžky, ulita

kůň	lev	liška	los	medvěd	mrož	myš	mýval	netopýr	nosorožec
uši, muž na koni, opratě	hříva, tlama, drápy	čumák, fousky, ocas, hlava	parohy	drápy, uši, pohyb, pěsti, šplhat	ploutve, kly, pohyb	pohyb + ocásek, ouška	oči, medvěd + mýt, hrabat	hlava, letět, křídla, viset	nos

tygr	velbloud	velryba	veverka	vlk	zajíc	zebra	žirafa
pruhy na obličeji, pruhy na těle, drápy, fousky	hrb	potápění, ocas, vodotrysk, velká ryba	ocas, jedení ořechu, zoubky, ouška	čumák, uši, hlava, packy	zaječí uši	pruhy	krk

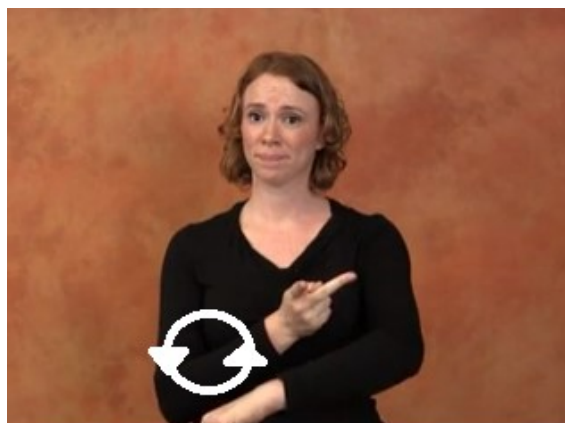
Tabulka č. 1, zdroj: archiv autorky práce

Celkové výsledky výzkumu, rozepsané spolu s konkrétními jazyky, jsou k nalezení v příloze číslo 2.

Pro ilustraci uvádím 5 zvířat – ovci, psa, slepici, velrybu a losa.

11.3.1 Znak OVCE

Znak OVCE se ve slovníku Spreathesign vyskytuje u 24 jazyků. U 5 jazyků znak znázorňuje stříhání ovce, u 2 jazyků ovčí uši, u 9 jazyků znak znázorňuje ovčí rohy, u 5 jazyků ovčí srst. V bulharském znakovém jazyce je ovce vyhláskovaná v prstové abecedě. Ve francouzském a litevském znakovém jazyce se nejspíše jedná o znak neikonický.

Obrázek č. 33, znak OVCE v americkém znakovém jazyce, zdroj: spreathesign.com

Na obrázku č. 33 se ruka ve tvaru ruky V pohybuje ve vertikálním kruhovém pohybu proti směru hodinových ručiček. Znak připomíná stříhání ovce – tvar ruky znázorňuje nůžky, pohyb pak stříhání.

Dle názoru autorky spadá znak dle dělení Klimy a Bellugi do transludentních znaků. Dle Mandelova dělení znaků se jedná o znak typu ukázkové činnosti.

Obrázek č. 34, znak OVCE v italském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com

Na obrázku č. 34 se ruka ve tvaru ruky B, ruka se kývá od těla a zpátky k tělu. Tento znak připomíná svislé uši ovce.

Dle dělení Klimy a Bellugi se nejspíše jedná o transludentní znak. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu nahrazující zobrazení.

Obrázek č. 35, znak OVCE v polském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com

Na obrázku č. 36 je ruka ve tvaru ruky A, ruce jsou v kruhovém pravoúhle vertikálním pohybu směrem od těla. Znak znázorňuje zatočené rohy berana. Tento znak je nepříznačným znakem pro ovci nehledě na její pohlaví – pokud je třeba zdůraznit, že se jedná o ženskou ovci, přidá se znak ŽENA před tento znak.

Dle dělení Klimy a Bellugi by se mohlo jednat o transparentní znak. Zakulacené rohy jsou pro berany a ovce typické a pohyb je poměrně jasně zobrazuje. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu nahrazující zobrazení.

Obrázek č. 36, znak OVCE ve španělském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com

Na obrázku č. 36 jsou obě ruce ve tvaru ruky ^{III}5. Ruce se pohybují od těla k tělu a svírají se – „sbírají“ vlnu.

Dle dělení Klimy a Bellugi se nejspíše jedná o translucidní znak. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu nahrazující zobrazení.

11.3.2 Znak PES

Znak PES se ve slovníku Spreadthesign vyskytuje ve 25 znakových jazycích. V japonském znakovém jazyce znak znázorňuje uši psa. V ugandském znakovém jazyce znázorňuje znak kost mezi zuby. V 6 znakových jazycích znak znázorňuje psí čenich. Ve 3 znakových jazycích znak znázorňuje psí packy. V 5 znakových jazycích znak znázorňuje volání na psa „k noze“. V čínském znakovém jazyce je znak kombinací čenichu a pacek. V 8 znakových jazycích znak není ikonický.

Obrázek č. 37, znak PES v japonském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

V japonském znakovém jazyce je PES zobrazen u hlavy, tvar ruky B přechází do tvaru ruky

B se dvěma vodorovnými čarami – „pes sklápí uši“.

Dle dělení Klimy a Bellugi by autorka práce tento znak zařadila pod translucidentní znaky, protože pes není jediné zvíře, které může sklápět uši. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu nahrazující zobrazení.

Obrázek č. 38, znak PES v ugandském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Tento poněkud neobvyklý znak nejspíše odkazuje na zvyk psů nosit větve v ústech. Tvar ruky D je stisknut mezi zuby.

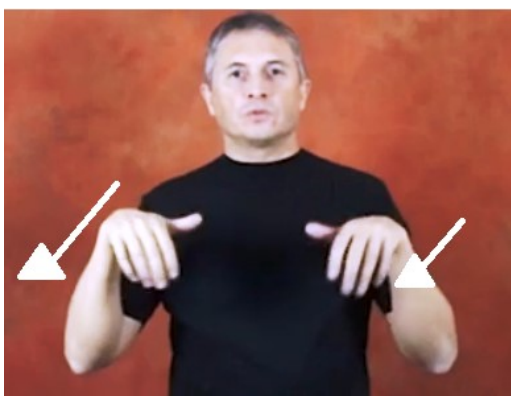
Dle dělení Klimy a Bellugi se pravděpodobně jedná o znak translucidentní. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu ukázačelné činnosti.

Obrázek č. 39, znak PES v brazilském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

V brazilském znakovém jazyce je znak PES znázorněn tvarem ruky na hlavě u úst. Odkazuje nejspíše na psí čumák či tlamu.

Dle dělení Klimy a Bellugi by autorka znak zařadila do translucidentních znaků. Dle dělení Mandela se jedná o znaky typu nahrazující zobrazení.

Obrázek č. 40, Znak PES v ruském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou.

V ruském znakovém jazyce je znak PES ukázán dvěma rukama ve tvaru B₀. Obě ruce jsou v symetrickém pohybu, „hrabou“ ve vzduchu. Tento znak nejspíše odkazuje na pohyb psa při běhu, nebo na zvyk psů hrabat v zemi.

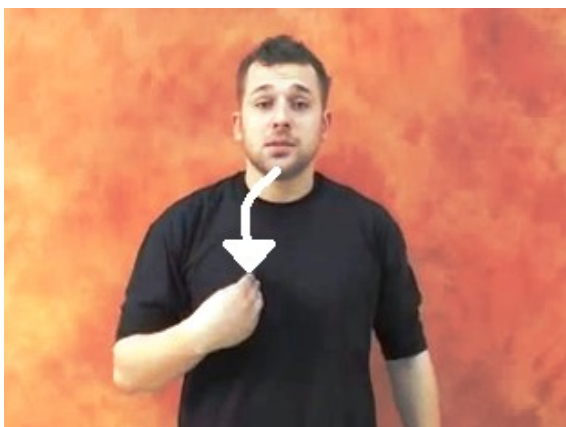
Dle dělení Klimy a Bellugi se nejspíše jedná o translucidetní znak. Dle dělení Mandela se jedná o kombinaci typu nahrazující zobrazení a ukázkové činnosti.

Obrázek č. 41, znak PES ve švédském znakovém jazyce, zdroj: *spreadthesign.com*, upraveno autorkou

Znak PES ve švédském znakovém jazyce je ukázán rukou ve tvaru B₀, která „poklepává“ na bok. Tento znak odkazuje na volání na psa „k noze“.

Dle dělení Klimy a Bellugi by se mohlo jednat o translucidetní znak. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu ukázkové činnosti.

Obrázek č. 42, znak PES v českém znakovém jazyce, zdroj: *spreadthesign.com*, upraveno autorkou

V českém znakovém jazyce je znak PES ukázán na bradě, odkud se ruka přesouvá na hrud'. Tvar ruky je **B̂**. U tohoto znaku je ikonicitu již téměř zastřena a jedná se oproti předchozím příkladům spíše o znak arbitrární než znak ikonický. Původně byl znak v ČZJ znakován identicky se švédským znakovým jazykem, tj. byl ve svém zrodu ikonický, postupem času se však místo artikulace přesunulo na obličej a znak svou ikonicitu ztratil.

Dle dělení Klimy a Bellugi by se dal znak zařadit do pomezí mezi translucidním znakem a arbitrárním znakem. Dal by se také zařadit pod obskurní znaky dle dělení Schembriho. Dle dělení Mandela by nejspíše spadal pod ukázkovou činnost, pokud bychom ho považovali za ikonický znak.

11.3.3 Znak SLEPICE

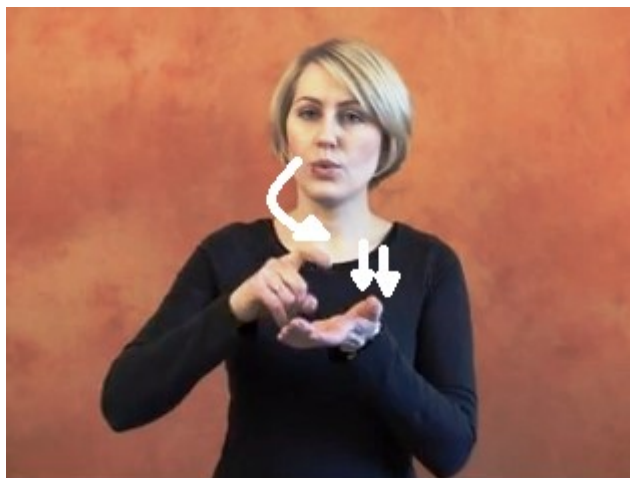
Znak SLEPICE se ve slovníku Spreadthesign vyskytuje v 24 jazycích. V německém znakovém jazyce znak znázorňuje mávání křídly. Ve 12 jazycích znak znázorňuje klování slepice. V americkém znakovém jazyce znak znázorňuje hrabání slepice. Ve 4 znakových jazycích znak znázorňuje zobák slepice. V dalších 4 znakových jazycích znak znázorňuje hřebínek slepice. V českém znakovém jazyce znak znázorňuje lalok slepice. V italském znakovém jazyce je znak kombinací zobrazení hřebínku a křídel slepice. V portugalském a španělském znakovém jazyce je znak kombinací zobrazení zobáku a hřebínku.

Obrázek č. 43, znak SLEPICE v německém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

V německém znakovém jazyce je znak slepice znázorněn nápodobou máchajících křídel.

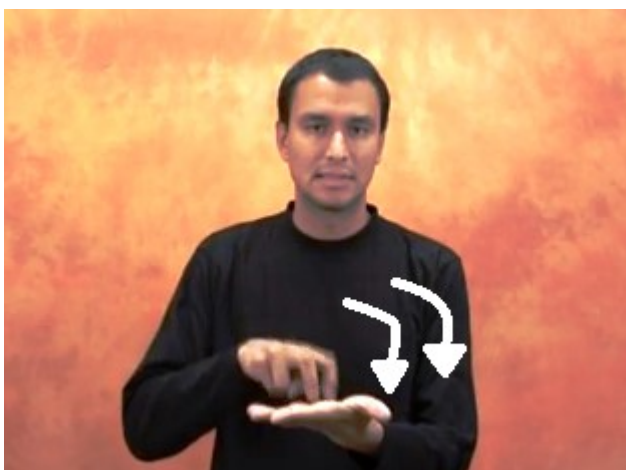
Tento znak by se dle dělení Klimy a Bellugi dal zařadit pod transparentní znaky. Gesto podobné tomuto znaku je používáno i slyšícími ve významu slepice. Podle dělení Mandela znak spadá pod kombinaci nahrazujícího zobrazení a ukázkové činnosti.

Obrázek č. 44, znak SLEPICE v polském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Znak v polském znakovém jazyce je znakován tvarem ruky , kdy se prst nejprve dotkne brady, a poté opakovaně „tluče“ do dlaně pasivní ruky. Znak znázorňuje klování slepice.

Podle dělení Klimy a Bellugi tento znak nejspíše spadá pod translucidní znaky. Dle dělení Mandela se jedná o znaky typu ukázková činnost.

Obrázek č. 45, znak SLEPICE v americkém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Znak v americkém znakovém jazyce je tvořen tvarem ruky , které „hrabou“ o dlaň pasivní ruky. Tento znak nejspíše zachycuje hrabání slepice.

Dle dělení Klimy a Bellugi by se mohlo jednat o translucidentní znak. Dle dělení Mandela znak spadá pod ukázněnou činnost.

Obrázek č. 46, znak SLEPICE v čínském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Znak SLEPICE v čínském znakovém jazyce je znakován u obličeje. Ruka je ve tvaru D₀, konečky prstů se opakovaně dotýkají. Tento znak odkazuje na zobák slepice.

Dle dělení Klimy a Bellugi je znak někde mezi transparentním a translucidetním znkem. Osoba, která neovládá znakový jazyk, by pravděpodobně pochopila, že je jedná o ptáka, ne však, že konkrétně o slepici. Dle dělení Mandela se jedná o nahrazující zobrazení.

Obrázek č. 47, znak SLEPICE v islandském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

V islandském znakovém jazyce je znak SLEPICE ukazován nad hlavou, ruka přechází z tvaru ruky B₀ do tvaru ^{||}B₀. Tento znak odkazuje k hřebínku slepice.

Dle dělení Klimy a Bellugi znak pravděpodobně spadá pod translucidní znaky. Dle dělení Mandela se jedná o nahrazující zobrazení.

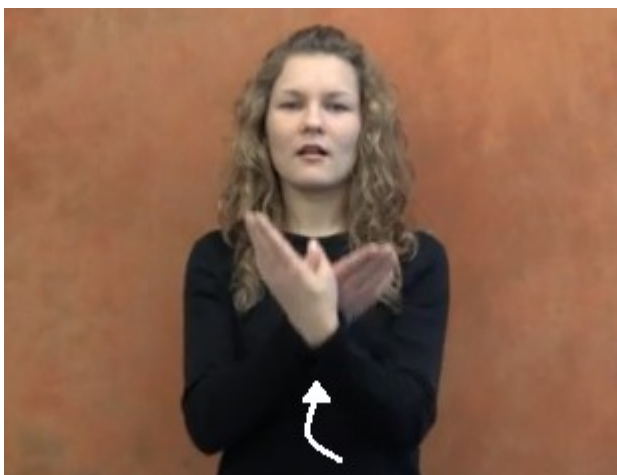
Obrázek č. 48, znak SLEPICE v českém znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Znak SLEPICE je v českém znakovém jazyce znakován u brady, ruka ve tvaru D se vzdaluje od brady a zároveň se pohybuje ze strany na stranu. Znak odkazuje ke krčnímu laloku slepice, který se třese, když se slepice pohybuje.

Dle dělení Klimy a Bellugi by se dal znak zařadit do pomezí mezi translucidním znakem a arbitrárním znakem. Dle dělení Mandela znak spadá pod nahrazující zobrazení.

11.3.4 Znak VELRYBA

Znak VELRYBA se ve slovníku Spreadthesign vyskytuje ve 25 jazycích. V 5 jazycích znak zobrazuje velkou ocasní ploutev velryby. V dalších 5 jazycích znak znázorňuje pohyb velryby – potápění k hladině a zpět. Ve 12 jazycích znak znázorňuje vodotrysk, který má velryba na zádech. V rumunském znakovém jazyce je znak hláskován v prstové abecedě. V českém a indickém znakovém jazyce je velryba znakována jako kombinace znaků „velký“ a „ryba“.

Obrázek č. 49, znak VELRYBA v lotyšském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Znak VELRYBA je v lotyšském znakovém jazyce znakován obouručně. Ruce jsou ve tvaru ruky B₀. Dlaně jsou na začátku znaku orientovány směrem k tělu, poté se znak „vyklápí“ od těla a dlaně směřují nahoru. Znak znázorňuje ocasní ploutev velryby a typický pohyb s ní spjatý.

Dle dělení Klimy a Bellugi se nejspíše jedná o translucidní znak. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu ukázková činnost.

Obrázek č. 50, znak VELRYBA v německém znakovém jazyce, zdroj: spreathesign.com, upraveno autorkou

Ve znaku VELRYBA v německém znakovém jazyce je ruka ve tvaru ruky B₀. Pohyb znázorňuje typický vlnitý pohyb velryby, když plave ve vodě.

Dle dělení Klimy a Bellugi se pravděpodobně jedná o translucidentní znak. Dle dělení Mandela se jedná o znak typu ukázaatelná činnost.

Obrázek č. 51, znak VELRYBA v estonském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

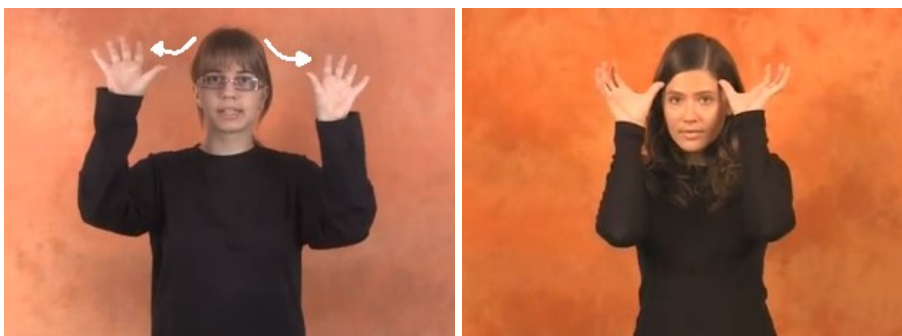
Ve znaku VELRYBA v estonském znakovém jazyce dochází ke změně ve tvaru ruky. Na začátku znaku je ruka ve tvaru sA a dotýká se hlavy. Poté se posouvá směrem nahoru a mění se do tvaru ruky 5. Znak odkazuje na velrybí vodotrysk.

Znak by se dal zařadit do transparentních znaků dle dělení Klimy a Bellugi. Dle dělení Mandela se jedná o nahrazující zobrazení.

11.3.5 Znak LOS

Znak LOS se ve slovníku Spreadthesign vyskytuje v 20 jazycích. V 15 jazycích znak znázorňuje losí paroží. Ve španělském, tureckém znakovém a polském jazyce je znak kombinací slova hláskovaného v prstové abecedě a znaku pro paroží. V rumunském a českém znakovém jazyce je znak hláskován prstovou abecedou.

Obrázek č. 52, znak LOS v americkém, brazilském, estonském a portugalském znakovém jazyce, zdroj: spreadthesign.com, upraveno autorkou

Ačkoliv se znaky v americkém, brazilském, estonském a portugalském znakovém jazyce mírně liší v pohybu, všechny znaky mají stejný tvar ruky. Znaky znázorňují stejnou „část“ losa – jeho paroží.

Dle dělení Klimy a Bellugi by se mohlo jednat o transparentní znak. Osoba neovládající znakový jazyk by pravděpodobně dokázala určit, že se jedná o zvíře s parohy. Dle dělení Mandela znak spadá pod znaky typu nahrazující zobrazení.

12. Závěr

Ikonicita je podobnost mezi formou jazykového znaku a předmětem, který zastupuje, tj. jeho objektem. Bakalářská práce *Ikonicita ve znakových jazycích* se zabývá výskytem ikoncity v různých znakových jazycích. V teoretické části práce pojednává o původu termínu „ikon“, ze kterého termín „ikonicita“ vychází, a nejvýznamnějších autorech, kteří se zabývali teorií jazykového znaku. Dále jsou formulována různá pojetí ikoncity v sémiotice, lingvistice mluvených jazyků a lingvistice znakových jazyků. Následně je diskutován vztah mezi termíny ikonicita, motivovanost a konvenčnost. Na závěr jsou představeny různé způsoby dělení ikonických znaků dle různých autorů.

V praktické části práce (kapitola *Materiál, jeho popis a analýza*) jsou představeny výsledky analýzy znaků z internetového slovníku *Spreadthesign*. Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda ikonické znaky vypadají v různých znakových jazycích odlišně, a pokud ano, tak jak časté jsou odlišnosti a jakým způsobem se liší. Za tímto účelem byly vybrány znaky pro zvířata ze slovníku *Spreadthesign* a to celkem znaky pro 38 zvířat ve 30 znakových jazycích. Z těchto znaků přebíralo 25 znaků různé aspekty reality a lišily se ve své ikonicitě. 13 znaků zobrazovalo stejný aspekt ikoncity. Znaky, které se v různých jazycích liší, byly dále analyzovány. Výsledky analýzy jsou představeny v textu práce a v plném znění prezentovány v příloze č. 2.

Téma této práce má potenciál pro další výzkum. Podrobnější analýza, jako například zjišťování, proč se přebírané aspekty reality u některých ikonických znaků liší, je bohužel nad rámec této práce. Autorka doufá, že tato práce poslouží jako podklad dalším výzkumníkům, kteří se budou tematice věnovat.

13. Seznam použité literatury

BRENNAN, Mary, 2005. Conjoining word and image in British Sign Language (BSL): an exploration of metaphorical signs in BSL. *Sign Language Studies*. **5**(3), s. 360–382. ISSN ISSN-0302-1475.

BRHEL, Michal, 2015. *Pojmenování základních barev v českém znakovém jazyce*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova.

BROWN, R. W., BLACK, A. H., a HOROWITZ, A. E., 1955. Phonetic symbolism in natural languages. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, **50**(3), s. 388-393.

ČECHOVÁ, Marie, 1996. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: Institut sociálních vztahů. Jazykověda. ISBN 80-858-6612-9.

ČERMÁK, František. 2011. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1946-0.

DEMATTEO, A., 1997. Visual imagery and visual analogues. In *On the other hand: New perspectives on American Sign Language*, ed. L. Friedman. New York: Academic Press. ISBN 9780122678509.

DOUBRAVOVÁ, Jarmila, 2008. *Sémiotika v teorii a praxi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-493-9.

EMMOREY., Karen, ed. 2013. *Perspectives on classifier constructions in sign languages*. Hove: Psychology. ISBN 978-041-5653-817.

FIORDO, Richard, 2011. Contributions To General Semantics From Charles Morris: An Abstraction. *ETC: A Review of General Semantics*, vol. 68, no. 2, s. 156–177

FRISHBERG, Nancy, 1975. Arbitrariness and Iconicity: Historical Change in American Sign Language. *Language*. **51**(3), s. 696-719. DOI: 10.2307/412894. ISSN 00978507. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/412894?origin=crossref>

GRIFFITH, Penny L., Jacques H. ROBINSON a John H. PANAGOS, 1983. Tactile Iconicity: Signs Rated for Use with Deaf-Blind Children. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*. **8**(2), s. 26-38. DOI: 10.1177/154079698300800203. ISSN 1540-7969.

HOCKETT, Charles F., 1960. Origins of Speech. *Scientific American*. **203**, s. 88-111. Dostupné také z: http://www.dilbilimi.net/hockett_the_origin_of_speech_1960.pdf

HRUBÝ, J., 1999. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 1. díl*. 2. vydání. Praha: FRPSP. ISBN 80-7216-096-6.

HUDÁKOVÁ, Andrea, 2012. Milánský kongres: podrobnosti, souvislosti. *InfoZpravodaj*, **20**(3), s. 7–10.

IMAI, Mutsumi, Sotaro KITA, Miho NAGUMO a Hiroyuki OKADA, 2008. Sound symbolism facilitates early verb learning. *Cognition*. **109**(1), s. 54-65. DOI:

10.1016/j.cognition.2008.07.015. ISSN 00100277. Dostupné také z:
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0010027708001807>

JAKOBSON, Roman a Miroslav ČERVENKA, 1995. *Poetická funkce*. Jinočany: H+H. Artes et litterae. ISBN 80-857-8783-0.

JOHNSTON, Trevor A. a Adam SCHEMBRI, 2007. *Australian sign language (Auslan): an introduction to sign language linguistics*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-052-1540-568.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, 2016. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny. ISBN 978-80-7422-480-5.

KENDON, Adam, 1991. Some Considerations for a Theory of Language Origins. *Man*. **26**(2), s. 199-221. DOI: 10.2307/2803829. ISSN 00251496. Dostupné také z:
<http://www.jstor.org/stable/2803829?origin=crossref>

KENDON, Adam, 1975. Gesticulation, Speech, and the Gesture Theory of Language Origins. *Sign Language Studies*. **1009**(1), s. 349-373. DOI: 10.1353/sls.1975.0016. ISSN 1533-6263. Dostupné také z:
http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/sign_language_studies/v1009/9.kendon.html

KLIMA, Edward S a Ursula BELLUGI, 1979. *The signs of language*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. ISBN 06-748-0795-2.

KUCHAŘOVÁ, Lucie. (ed.), 2005. *Jazyk neslyšících: Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha: ÚČJTK FF UK.

LIDDELL, Scott K., 2003. *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-051-1615-054.

MANDEL, M. A., 1997. Iconic devices in American Sign Language. In: *On the other hand: New perspectives on American Sign Language*, ed. L. A. Friedman. New York: Academic Press. ISBN 9780122678509.

MAREŠ, Petr, 2014. *Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2640-6.

MASAKO Fidler, 2017. *Ikonicita*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. [cit. 2017-12-29]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/IKONICITA>

MCDONALD, Betsy H., 1982. Aspects of the American Sign Language Predicate System. Unpublished doctoral dissertation, University of Buffalo, Buffalo, NY.

NÄNNY, Max. a Olga. FISCHER, 1999. *Form miming meaning: iconicity in language and literature*. Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., c1999. ISBN 9789027221797.

NOVOTNÁ Renata, 2017. *Zvukomalba*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. [cit. 2017-12-29]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZVUKOMALBA>

NÖTH, Winfried, 1998. *Handbook of semiotics*. Bloomington [u.a.]: Indiana Univ. Press. ISBN 978-025-3209-597.

OHALA, John J, 1984. An ethological perspective on common cross-language utilization of F0 of voice. *Phonetica*. **41**, s. 1-16.

PALEK, Bohumil, C. K. OGDEN, Charles Sanders PEIRCE, I. A. RICHARDS a Haskell Brooks CURRY, 1997. *Sémiotika*. 2. přepřac. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-718-4356-3.

PEIRCE, Charles S., Nathan. HOUSER a Christian J. W. KLOESEL, 1998. *The essential Peirce: selected philosophical writings*. Bloomington: Indiana University Press. ISBN 978-0253211903.

PERNISS, Pamela, Gabriella VIGLIOCCO a Jakub Jedlička, 2016. Ikonicitá jako pojítka mezi prožíváním světa a prožíváním jazyka. *Studie z aplikované lingvistiky* [online]. **7**(1), s. 139-166 [cit. 2017-12-23]. ISSN 2336-6702. Dostupné z: http://studiezaplikovanelingvistiky.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/19/2017/02/jakub_jehlicka_139-166.pdf

PERNISS, Pamela, Robin L. THOMPSON a Gabriella VIGLIOCCO, 2010. Iconicity as a general property of language: evidence from spoken and signed languages. *Frontiers in Psychology* [online]. **1**(227) [cit. 2017-12-23]. DOI: 10.3389/fpsyg.2010.00227. Dostupné z: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2010.00227/full>

POKORNÝ, Jan a Juraj HANULIAK, 2010. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2843-8.

PUSCH, C. Ikonizität, 2001. In: HASPELMATH, Martin. *Language typology and language universals: an international handbook*. New York: W. de Gruyter. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 20. ISBN 978-311-0171-549

RAMACHANDRAN, V. S. a E. M. HUBBARD, 2001. Synaesthesia--a window into perception, thought and language. *Journal of Consciousness Studies* [online]. **8**(12) [cit. 2017-12-23]. Dostupné z: <http://cbc.ucsd.edu/pdf/Synaesthesia%20-%20JCS.pdf>

SALLANDRE Marie Anne a Christian CUXAC, 2002. Iconicity in Sign Language: A Theoretical and Methodological Point of View. *Gesture and Sign Language in Human-Computer Interaction*. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. s. 173-180. Lecture Notes in Computer Science. DOI: 10.1007/3-540-47873-6_18. ISBN 978-3-540-43678-2. Dostupné také z: http://link.springer.com/10.1007/3-540-47873-6_18

SAUSSURE, Ferdinand de, SECHEHAYE, Albert a Charles BALLY, ed. 1998. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Odeon. ISBN 80-207-0070-6.

SCHEMBRI, Adam, 2015. Myth-busting. In: *Superlinguo* [online]. [cit. 2017-12-29]. Dostupné z: <http://www.superlinguo.com/post/125928521866/myth-busting/embed>

SIMONS, Gary F. a Charles D. FENNING (eds.). 2017. *Ethnologue: Languages of the World*, Twentieth edition. Dallas, Texas: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com>.

SKALICKÁ, M., 1997. Zraková stimulace v rané péči o děti s těžkým zrakovým postižením. *Speciální pedagogika*, 5 (7), s. 30–32. ISSN 0862-1632.

SKALIČKA, Vladimír a Josef VACHEK, 1948. Soubor statí Viléma Mathesia. *Slovo a slovesnost*. 10(4), s. 244-246.

Spreadthesign [online]. European Language Center, 2012 [cit. 2018-01-01]. Dostupné z: <http://www.spreadthesign.com/cz/aboutus/>

STOKOE, William C., 1960. *Sign Language Structure*. Studies in Linguistics. Occasional Papers 8. Buffalo, NY: University of Buffalo Press.

SUPALLA, Ted, 1990. Serial Verbs of Motion in ASL. In: Susan D. Fischer and Patricia Siple, eds., *Theoretical Issues in Sign Language Research, Vol. 1: Linguistics*, s. 127–152. Chicago: University of Chicago Press.

SUTTON-SPENCE, Rachel a B. WOLL, 1999. *The linguistics of British Sign Language: an introduction*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-052-1637-183.

TAUB, Sarah F, 2001. *Language from the body: iconicity and metaphor in American Sign Language*. New York: Cambridge University Press, 2001. ISBN 9781139428224.

WILCOX, Phyllis Perrin, 2000. *Metaphor in American Sign Language*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press. ISBN 978-156-3680-991.

14. Přílohy

Příloha č. 1

Tabulka tvarů ruky, zdroj: MACUROVÁ, Alena, 1996. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka: Poznámky k diskuzi. *Speciální pedagogika*. 6(1), 5-19. ISSN 1211-2720.

Skupina	a) °	b) ı	c) ^	d) "	e) ≡	f) =	g) ≡	h)	
A									Zavřená ruka
O									Skrčená ruka
C									
B									Ruka s prsty u sebe
5									Ruka s prsty od sebe
Y									
D									Prsty vztyčené ze zavřené dlaně
V									
P									
I									
Y									
R									

Příloha č. 2

Zdroj: Archiv autorky práce

Jméno zvířete	americký	běloruský	brazilský	britský	bulharský	čínský	český	estonský
bobr	ocas, zuby	zuby + ocas		hlodat strom			zuby	hlodat strom
delfín	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody
gorila	bít se do prsou	opice + arbitrární znak	bít se do prsou	bít se do prsou	opice + bít se do prsou	bít se do prsou	bít se do prsou	bít se do prsou
hroch	tlama	tlama	tlama	tlama	tlama	produktivní znak	tlama	tlama
ježek	ostny	ostny	ostny	ostny	ostny	ostny	ostny	ostny
klokan	packy	packy	packy	packy	packy	packy	packy	packy
Kočka	fousky	arbitrární znak	fousky	fousky	fousky	fousky	fousky	fousky
koza	nos + roh	brada	roh	brada	roh	roh	roh + brada	brada
kráva	roh	roh	roh	roh	roh	mléko/dojení + roh	roh	roh
křeček	arbitrární znak		naducaná tvář	naducaná tvář	mytí obličeje	naducané tváře	mytí obličeje	naducané tváře
kůň	uši	arbitrární znak	uši	arbitrární znak	muž na koni	uši	arbitrární znak	opratě
lev	hřiva	hřiva	tlama	drápy	drápy	hřiva	hřiva	hřiva
liška	arbitrární znak	čumák + fousky	fousky	čumák		čumák	arbitrární znak	čumák
los	Rohy	roh	Rohy	roh			znak zvíře + spelling	roh
medvěd	arbitrární znak	drápy	uši	drápy	arbitrární znak	drápy	arbitrární znak	uši
mrož	ploutve + kly	ploutve + kly		spelling + kly		ploutve + kly	kly	kly
myš	arbitrární znak	pohyb s ocáskem	arbitrární znak	arbitrární znak	pohyb s ocáskem		pohyb s ocáskem	
mýval	oči	oči + medvěd	spelling	produktivní znak			medvěd + mýt	medvěd + mýt
netopýr	spelling, arbitrární znak	hlava + letět		letět			křídla + viset	viset
nosorožec	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh
opice	škrábání pod rameny	škrábání pod rameny		škrábání pod rameny		arbitrární znak	packy	arbitrární znak
osel	uši	uši	arbitrární znak	uši	uši	uši	uši	uši
ovce	stříhat	roh	roh	roh	spelling	roh	stříhat	stříhat
pes	volat	arbitrární znak	čenic	arbitrární znak	čenic	packy + čenic	arbitrární znak	volat
prase	arbitrární znak	rytí	arbitrární znak	nos	rytí		rozrývání země?	rytí
slepice	hrabat	klovat	hřebínek	hřebínek	klovat	zobák	lalok	klovat
slon	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot
sob	roh	roh		roh	roh		roh	roh
srnec	parůžky	parůžky		spelling + parůžky	parůžky		parůžky	parůžky
šnek	lezení	vylézt z ulity	vylézt z ulity	vylézt z ulity		lezení	lezení	vylézt z ulity
tygr	pruhy na obličeji	pruhy na těle, tygří vousy	pruhy na těle	pruhy na těle	pruhy na těle	packa s drápy	pruhy na těle	pruhy na obličeji
velbloud	Hrb		Záda + hrb	hrb		hrb	hrb	hrb
velryba	potápění	ocas	vodotrysk	ocas		vodotrysk	velká ryba	vodotrysk
veverka	arbitrární znak		ocas	ocas	ocas	arbitrární znak	jedení ořechu	jedení ořechu
vlk	čumák	čumák	čumák	čumák	čumák	čumák	arbitrární znak	arbitrární znak
zajíc	ouška	ouška	ouška	produktivní znak			ouška	ouška
zebra	pruhy		kůň + pruhy	pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	pruhy na obličeji
žirafa	spelling	krk + hlava	krk	krk	hlava	krk	krk	krk

Jméno zvířete	finský	francouzský	chorvatský	islandský	indický	italský	japonský	kubánský
bobr		zuby + ocas	hlodat strom	spelling		zuby + ocas		
delfín		skákání z vody	skákání z vody	hlava	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	
gorila		opice + bít se do prsou	bít se do prsou	opice + bít se do prsou	produktivní znak	opice + bít se do prsou		
hroch		tlama	tlama	tlama	tlama	tlama	tlama	
jezek	ostny	ostny	ostny	ostny		ostny		
klokan		packy	packy	packy	packy	packy	packy	
Kočka	hladit/srst	fousky	hladit	fousky	fousky	hladit/srst, fousky	otírání očka	
koza		brada	brada		brada	brada	brada	
kráva	roh	roh	roh	roh	roh + chůze	roh	uši	
křeček		mytí obličeje	mytí obličeje	mytí obličeje		naducané tváře	zoubky	
kůň		uši	arbitrární znak	muž na koni	opratě	muž na koni	arbitrární znak	
lev		drápy	hřiva	hřiva	hřiva + drápy	drápy	hřiva + drápy	
liška		čumák	čumák	čumák	čumák	čumák + vidět	hlava	
los		roh					roh	
medvěd		uši		drápy		drápy	drápy	uši
mrož		produktivní znak		kly		ploutve + kly		
myš		pohyb s ocáskem	pohyb s ocáskem	ouška	pohyb s ocáskem	pohyb s ocáskem	zoubky	
mýval		krást/hrabat		mytí + oči		produktivní znak		
netopýr		arbitrární znak		křídla + viset				
nosorožec		nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	
opice	škrábání pod rameny	škrábání pod rameny	arbitrární znak	škrábání pod rameny	škrábání pod rameny	škrábání pod rameny	škrábání na hlavě a břiše	
osek	uši	uši	uši	uši	spelling	uši	uši	
ovce		arbitrární znak	srst	srst		uši		
pes		arbitrární znak	packy	arbitrární znak	packy	arbitrární znak	uši	
prase		nos		nos	nos	arbitrární znak	nos	
slepice		zobák	zobák	hřebínek	klovat	hřebínek + křídla	hřebínek	
slon		chobot	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot	
sob		roh		roh		roh	roh	
srnec		spelling + parůžky	parůžky	spelling		parůžky		
šnek		lezení	lezení	lezení	vylézt z ulity	vylézt z ulity	vylézt z ulity	
tygr		pruhy na obličeji	packa s drápy	pruhy na těle	packa s drápy	pruhy na těle	pruhy na obličeji	
velbloud	hrb	hlava + hrb	hrb	hrb	hlava	záda + hrb	hrb	
velryba		vodotrysk		vodotrysk	velká ryba	potápění	vodotrysk	vodotrysk
veverka		zoubky + ocas	ocas	zoubky	ouška	ocas	zoubky + ocas	
vlk		čumák	uši	čumák	čumák + packy	čumák	celá hlava	
zajíc		ouška	ouška	spelling	ouška + malý	ouška		
zebra		kůň + pruhy	pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	
žirafa		krk	krk	krk	krk + hlava	krk	krk	

Jméno zvířete	litevský	lotyšský	německý	portugalský	polský	rakouský	rumunský	ruský
bobr	zuby	zuby	zuby	hlodat strom	spelling + zuby	ocas	spelling	spelling + zuby
delfín	nos + skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody		skákání z vody
gorila	bít se do prsou	opice + bít se do prsou	znak opice	bít se do prsou	produktivní znak	bít se do prsou	spelling	opice + arbitrární znak
hroch	tlama	tlama	tlama	tlama	tlama	tlama	spelling	tlama
ježek	ostny	ostny	ostny	ostny	spelling	ostny		ostny
klokan	packy	bříško + skok	packy	packy	packy	packy	spelling	packy
Kočka	fousky	srst/hladit	fousky	srst/fousky	fousky	fousky		fousky
koza	brada	brada	brada	rohy	brada	brada		brada
kráva	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy
křeček	arbitrární znak + spelling		mytí obličeje	arbitrární znak + hladit	naducané tváře	mytí obličeje	spelling	naducané tváře
kůň	opratě	opratě	opratě	konevční znak	muž na koni	arbitrární znak	muž na koni	arbitrární znak
lev	hříva	hříva	hříva	hříva	hříva	hříva	hříva + drápy	hříva
liška	čumák	čumák	čumák	čumák + ocas	čumák	arbitrární znak		čumák
los	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy + spelling	rohy	spelling	rohy
medvěd		drápy	kývavý pohyb	drápy	drápy	arbitrární znak	drápy	pěsti
mrož	ploutve + kly	ploutve + kly	tlustý + plavat	kly	produktivní znak	kly		kly
myš	arbitrární znak	arbitrární znak	pohyb s ocáskem	arbitrární znak	pohyb s ocáskem	pohyb s ocáskem	pohyb s ocáskem	pohyb s ocáskem
mýval	spelling	oči	medvěd + mýt		mýt + spelling	medvěd + mýt	spelling	mýt + spelling
netopýr	křídla + viset	křídla + viset	letět	křídla + viset	křídla + viset	letět	letět	hlava + letět
nosorožec	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	spelling	nos + roh
opice	arbitrární znak	škrábání pod rameny	škrábání pod rameny	škrábání pod rameny	arbitrární znak		škrábání pod rameny	škrábání pod rameny
osel	uši	uši	uši	uši	uši	uši		uši
ovce	arbitrární znak	stříhat	srst	rohy	rohy	srst		rohy
pes	arbitrární znak	volat	packy	arbitrární znak	volat	čenicích		packy
prase	arbitrární znak	nos	nos	nos	nos	arbitrární znak	spelling	rytí
slepice	zobák	klovat	mávat křídly	zobák + hřebínek	klovat	klovat	klovat	klovat
slon	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot	chobot		chobot
sob	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy	rohy
srnec	parůžky	parůžky	parůžky	parůžky	spelling	parůžky		spelling + parůžky
šnek	šnečí růžky	vylézt z ulity	lezení	lezení	šnečí růžky			vylézt z ulity
tygr	pruhy na obličeji	pruhy na těle	pruhy na obličeji	packa s drápy	pruhy na obličeji	pruhy na těle	spelling	tygří vousy
velbloud	arbitrární znak	arbitrární znak	hrb	hlava	hrb	hrb		arbitrární znak
velryba	potápění	ocas	potápění	vodotrysk	vodotrysk	vodotrysk	spelling	vodotrysk
veverka		ocas	jedení ořechu	zoubky + ocas	zoubky		zoubky	ocas
vlk	čumák	arbitrární znak	packy	uši	arbitrární znak	arbitrární znak		čumák
zajíc	ouška	ouška	ouška	ouška	ouška	ouška		ouška
zebra	kůň + pruhy	kůň + pruhy	pruhy na obličeji	kůň + pruhy	pruhy	pruhy	spelling	kůň + pruhy
žirafa	krk	krk	krk	krk	krk	krk	spelling	krk

Jméno zvířete	řecký	španělský	švédský	turecký	ukrajinský	uganda
bobr		zuby	zuby	zuby	zuby	
delfín		skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	skákání z vody	
gorila	bít se do prsou	bít se do prsou	bít se do prsou	bít se do prsou	produktivní znak	
hroch	tlama	tlama	arbitrární znak	produktivní znak	tlama	
jezek	ostny	ostny	ostny	ostny	ostny	
klokan		packy	bříško	packy	packy	
Kočka		srst/hladit	srst/hladit	srst/hladit	srst/hladit	fousky
koza		rohy + spelling	brada	brada	brada	
kráva		rohy	rohy	rohy		
křeček		arbitrární znak + mytí obličeje	naducané tváře	arbitrární znak	naducané tváře	
kůň		uši	arbitrární znak	muž na koni	arbitrární znak	
lev	hřívá	hřívá	hřívá	hřívá	hřívá	
liška	čumák	čumák n+ ocas	čumák + ocas	arbitrární znak	fousky	
los		rohy + spelling	rohy	spelling + rohy	rohy	
medvěd		uši	arbitrární znak	pěsti	arbitrární znak	šplhat
mrož		ploutve + kly	kly	pohyb + tvar	spelling	
myš		arbitrární znak	pohyb s ocáskem	arbitrární znak	pohyb s ocáskem	
mýval			medvěd + mýt	oči + medvěd	spelling	
netopýr				křídla + viset	letět	
nosorožec		nos + roh	nos + roh	nos + roh	nos + roh	
opice		škrábání pod rameny	škrábání pod rameny	škrábání na hlavě a bříse	škrábání pod rameny	
osel		uši	uši	uši	uši	uši
ovce	rohy	srst	stříhat	uši	rohy	
pes		čenich	volat	čenich	čenich	kost
prase		nos	rytí	nos	rytí	
slepice		zobák + hřebínek	klovat	klovat	klovat	
slon		chobot	chobot	chobot	chobot	
sob		rohy	rohy	rohy	rohy	
srnec	parůžky + malý		spelling	parůžky + malý	parůžky	
šnek		lezení	vylézt z ulity	ulita	ulita	
tygr		pruhy na těle	pruhy na těle	pruhy na obličeji		
velbloud		hlava	nod		arbitrární znak	hlava + hrb
velryba		potápění	ocas	vodotrysk	ocas	
veverka		zoubky + ocas	ořech v puse	zoubky	ocas	
vlk		uši	arbitrární znak	celá hlava	čumák	
zajíc		hlava, co skáče	ouška	arbitrární znak	ouška	
zebra		pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	kůň + pruhy	
žirafa		hlava	krk	krk + hlava	krk	